

B. Kovács István

Egy ismeretlen magyar író Jegyzetek és adalékok Gömör Olivér életéhez és művészetéhez

I. „Egy a varázslók közül“

„Olivér bácsi érkezett Liszkára. Váratlanul jött Bachó Bertiekkal Trebánból. Útközben betértek Szuhára, Seibel Dénesért is. Most mindannyian együtt voltak a liszkai tornácban. Lizó osztotta ki a kávé a mademoiselle helyett, mert a kis Paulette „chez les siens“ tölti a nyarat Franciaországban. Lizó illegette magát. Úgy próbálta a süteményt kínálni, hogy mikor előrehajlott, jól kigömbölyödjék a fara. Mert az a szép, mondotta Marjocska, ha meglátszik, hogy van.

Berti bácsi ráüött.

– Hogy állsz, te musztáng? Tán a hasad fáj? Ez rosszul esett, Lizó nem ezt várta. Leült Bachó Klári mellé, és rendesen viselkedett. Klári is rendes volt. Keményre vasalt vászonruha volt rajta, és lenszőke hajából egy szálacska se kunkorodott elő. Olyan lány ő, aki varmi és főzni tud. Csipkét is köt, franciául is olvas, de keveset, amint az egy Bachó kisasszonyhoz illik. Ami fő, nem affektál.

Tulajdonképpen butaság affektálni, állapította meg Lizó, az elébb is megérdemelte a leckét.

Klára mama vendégei közt sürgölődött, magas sarkú cipője kellemesen kopogott a tornác kövén. Megsimogatta fiatal druszáját: Olyan az arcod, mint az őszibarack. Mit csinálsz vele, hogy egy szeplő sincs rajta?

– A napon kapál – rivallt közben Berti –, nem csinál faksznit, mert eltörném a derekát, ha megpróbálná!

Kis Klári felnevetett.

– És aludttejtel mosakszom, néni kérem.

Berti elfordult. Úgy tett, mintha nem hallaná.

János odaszegődött a lányok mellé.

– Látja, Klári, dicsérem, hogy maga mindig megmondja az igazságot. Nem úgy, mint a többi kisasszonykák.

– Minek hazudnék? Aki szeret, az úgyis szeret, aki meg nem... – rándított a vállán. János figyelte, hogy pirul el Klári. Lassú rózsaszín kúszott végig arcán, nyakán, bebújt a ruha fodrai alá. – Igaza van, Klári, a szerelmet nem lehet kormányozni.

Klári buzgón szedte elő horgolását.

– Mi ez? – kérdezte János, esetlen óvatossággal forgatva ujjai közt az elkezdett munkát.

Andris bácsink unokát vár, annak horgolom. Kedves kis rékli, ugye?

– Kiváló... bár nem értek az ilyesmihez. De az helyes, hogy törődik a háznépük családjával.

– Már úgy értek a gyerekhez, hogy kell pólyázni, mosdatni, etetni: valósággal tapasztalt mama módjára.

– Az igazi nő mindig „mama“... Ez a maguk hivatása, Klári.

Lizó úgy találta, hogy János és Klári nevetségesen fontoskodnak.

– Én is mama leszek – mondta vállvonogatva –, de horgolni nem fogok még a magaménak sem. Csak angyalokat meg állatokat stikkelek neki a paplanára, hogy beszélhessen velük.

– Te tacsó vagy... Klári meg okos, felnőtt kisasszony!

Lizó sértődötten vonult vissza. Az öregek érdekesebbek ezeknél a félfelnőtteknél, mikor egymásközt vannak. Kisasszonyok közelében még János is elhülyül. Ott a tornác sarkában Demeter bácsi meg a kutya. Lizó köztük foglalt helyet: azok rendes népek. A Treff Lizó ölébe fektette busa fejét. Demeter bácsi átkarolta a kislányt.

– Te, Olivér – kérdezte Demeter –, hát te mikor jöttél el Pojánkáról?

– Már hat hete nem látta volt a saját portáját, mire hozzám ért – harsogta közbe Berti –, mondtam is, hogy befogatok és felrakatom a kocsijára az öreg Andrással, hadd vigyék haza!

– Mit csináljak odahaza? – dűnyögte Olivér. – Ha otthon vagyok mellette, miért imádkozhassék az asszony? Így meg kiimádkozhatja magát szíve szerint, hogy hazakünyeráljon a jóistenétől.

Klára rosszállólag rázta a fejét.

– Szegény Irma, azóta nem is találkoztak? Hol bujkált, Olivérkém?

– Nagy jártában vagyok, Klára. Ide is csak azért jöttem, mert meg akarom beszélni magával. Maga érti a csíziót.

– Tudja, Klára, mit keres hetek óta udvarról udvarra ez a mi Olivérünk? El sem hinné az ember.

– Ne zavarj meg, Déneském! Én akarom elmondani Klárának, az megérti.

– Halljuk Olivért!

– Hát az úgy van: ahogy odahaza ülök a pojánkai ebedlőben, egyszerre csak ellepi a számat valami íz. Olyan jó, finom íz, hogy valósággal megmozdult bennem a lélek.

– Nem azt gondolná az ember, hogy a kedveséről ábrándozik? – tréfált Dénes.

Lizónak feltűnt, hogy miért olyan hallgatag ma édesapja. Alig szólal meg, most se nevetett a többiekkel.

– Hagyd el, Dénes! – folytatta Olivér bácsi. – A szerelem múlandó, de a finom ízek megismételhetők. Hát amint ott ülök és elmélkedem, hirtelen eszembe jut: smankerli* volt. Olyan volt, mint a Korán-hirdette gyönyörök, hurik tállalhatták volna hősök és poéták elébe. Gyermekkorom... édesanyám kezének illata... Csak azt nem tudom, hol, kinél, mikor ettem azt a paradicsomi smankerlit! »Irma, szólok az asszonymnak, aki éppen odavetődött, nem tudod te, galambockám, hol ettem én azt a mennyei smankerlit?« De az persze nem tudta, imakönyve után kajtatott a kredencben. »Dehogyan tudom, lelkecském – azt mondja –, lekésem a misét, hát csak hagyjad el.« Ilyen ő. Nagyon restellem, hogy leszidtam szegényt, mert jó asszony az.

– Bizony jó – erősítette Klára –, földre tévedt, magához tévedt angyal, Olivérkém!

– De ha angyal a lelkem, úgy tudhatná, hogy az Úrisztemnek mindegy, vajon a templomból vagy akár a konyha kövéről száll fel az az imádság! Az meg nem lehet mindegy a mennyei atyának, hogy egyik árva teremtése ráakad-e a

számára kirendelt eledelre, vagy sem? Hát mire Irma hazajött a miséről, én már odahaza sem voltam! Jártam azóta Dluhán meg Kohanócon, Hódyéknál meg Lázáréknál meg Bolynál, aztán Lasztomérban, még a vén Száviknéval is próbálkoztam Jeszenőn, mert az tudott ám a maga idejében... Mindenüvé elvándoroltam, ahol az elmúlt esztendőben szívesen láttak. Kikötöttem Bertiéknél is... Hetek óta csak smankerlit eszem, de egyik sem az. – Olivér bácsi homlokán összefutottak a ráncok. Élénk, apró szürke szeme visszahúzódott, mint a megfenyegetett csigáé. Ajka lebiggyedt. – Nem tudom megtalálni – ismételte keserűen.

Az asztal körül kacagtak. Még Klári és János is elmosolyodott. Csak Berkovicsné fogta fel vendége esdő pillantását.

– Jól van, Olivérkém, megértettem. Tudok én vagy tízféle smankerli receptet. Elkészítjük mind sorra, talán sikerül rátalálnunk az igazira.

– Klára, maga a legjobb, legmegértőbb asszony! Úgy hát itt rakok fészket.

Megragadta Klára kezét, de az szigorúan folytatta:

– Egy feltétellel, Olivér, különben nincs smankerli próba: Irmát elhozatja Liszkára!

Olivér kedvetlenül rázta a fejét.

– Ne ma, ne most, galambom... minek lásson az asszony ilyen szánalmas, epekedő állapotban! Ha ettaláltuk az igazi smankerlit, ha megvolt benne az örömem, akkor úgyis visszatérek óhózzá, hadd legyen boldog szegény Irma.

Az este már smankerlit tálaltak Liszkán. Nagy ezüst-edényben pihent: habosan, hófehéren, ostyatekerccsel telehintve, égetett cukor csillogott rajta. Olivér elébb beszippantotta az illatát, reménykedő pillantása kissé elborult, néhány kanálnyi merített belőle. Mindenki őt figyelte.

Csak Lizó nézett apára: határozottan komor és szórazott volt.

– Nem az... kitűnő, de nem az! – jelentette ki kisvártatva Olivér. Kezét az asztalra fektette. Fáradt volt és öreg.

– Sebaj – vigasztalta Klára –, majd holnap!

Átkérték Kostyák papot, leültek tarokkozni, bort is hoztak, csak hogy Olivért felderítsék. István, aki nem kártyás, bement a könyvtárba.

Lizó utánaasompolygott.

– Apa, Olivér bácsi nem bolond, nem is tréfál: szerelmes a smankerlibe. Én tudom, hogy az milyen.

[...]

Már egy hét óta mindennap smankerlit főztek Liszkán. Most már csak Olivér bácsi kapta külön kis tányéron. A többiek, akik nem voltak »szerelmesek«, beteltek vele. Volt már vanília és baracklekváros és tejszínhabos és hideg és meleg smankerli, de egy sem volt az igazi, a megálmodott. Pénteken este Klára csüggedten jelentette ki, hogy nem ismer több smankerli receptet.

Olivér bácsi elkomorodott.

– Sejtettem – mondotta –, tovább kell vándorolnom.

Szombaton hajnalban felrakatta kofferét a homokfutóra, és elutazott. Berkovicsék magukra maradtak. Klára is észrevette már, hogy István ismét ideges, kedvetlen. Megint elkívánczós az arca. Hogy elszórakoztassa, megmutogatta neki új virágait, könyveket hozott elő, elzongorázta István kedvenc áriáit. Mindhiába. János jövőjéről kezdett beszélgetni.

– Még egy év az egyetemen... de aztán?

– Ügyvéd lesz. Ez az a pálya, melyről legkönnyebb átérni a politikára.

– Nem felel meg Jánosunknak az a nyughatatlan politikai élet. Ugye, fiam? Én úgy érzem, más pályára születél! Idővel talán átvehetnéd a gazdaságot.

János fel se nézett könyvéről, de István kifakadt.

– Eltiltom! Ha úr, tönkre megy, mint én! Azt pedig nem engedem, hogy grájzlert csináljatok belőle!

Klára ijedten hallgatott el.

Estefelé a bérlő akarta tiszteletét tenni: jelenteni szeretne valamit. István nem fogadta.

– De Istvánkám, lehet, hogy fontos amit mondani akar!

– Takarodjék! – kiáltotta a máskor olyan vendégszerető István hangosan, hogy a várakozó ember odakünn a teraszon is meghallhatta. – Rám kényszerítették azt a zsarolót! De a házamba nem teszi be a lábát!

Klára kisietett, hogy eligazítsa a dolgot. De János felugrott, dühösen fordult apjához.

– Apa, hogy inzultálhatsz egy ártatlan embert!

– Nem ártatlan, gazember! Edelsteinék spionja!

– Édesapám, mért veted meg úgy azokat az Edelsteinékat, mikor mégis az ő pénzükből élünk?

– Hazudnak, a birtok az enyém!

– De nem jövedelmez.

– Úr kezében semmi sem jövedelmez! Aki pénzt keres, az mástól lopja; mert miből gazdagodnék meg, ha nem a máséból!

– Mégis az Edelstein pénzből élünk – ismételte János konokul.

– Az anyádéból! Nem nekem adják, a lányuknak! A saját lányuknak azt, ami úgyis az övé!

– A Borka is abból élt! – kiáltotta János magából kikelve. István felemelte az öklét.

Klára meg Lizó egész éjjel János szobája előtt kuporogtak. A kulcslyukon keresztül figyelték, mit csinál. János gesztikulálva járt fel-alá. »Megölöm! Hozzám mert nyúlni, megölöm!« Aztán ágyára vetette magát, kioltott.

– Mi lesz holnap? – sírdogált Klára.

– Semmi. Reggelizni fog – nyugtatta Lizó. De ez egyszer ő maga is nagyon megijedt. Jól tudta, hogy János sohasem bántaná édesapját, de milyen lelkiismereti furdalása lesz azért az egy kiejtett szóért!

Vasárnap délben János töredelmesen bocsánatot kért apjától. Átölelték egymást.

– Bolond beszéd volt... már azt se tudom, mit mondtál, édes fiam.

– Sajnos, én tudom.

János dúlt és megtört volt. Este apa elutazott Buda-

pestre, ismét megelégette Liszkát. Olyan üres volt nélküle a ház, mintha kivándorolt volna a lelke.

Hétfőn Klára és Lizó Trebánba készültek. János a revolverét pucolta. Rossz lehetett a ravasz, vagy mi történt – érthetetlen! Katonatiszt létére csak tud fegyverrel bánni?! Szerencse, hogy a golyó csak a vastaghúst súrolta a vállán, és nem tett kárt semmi fontosabb szervben. Jelentéktelen kis baleset.

– Marha vagy! – Lizó bögve csókolgatta János arcát. S mert a szoba sötét volt és árnikaszagú: – Nem érdemled meg azt a nyakas körtét, amelyet a mi fánkról hoztam neked.

János módfelett restellte már az egész ostoba históriát.

– Csak az a fontos, Lizó, hogy apa meg ne tudja.

– Bíz rád, majd én mondom el neki, hogy mi történt. Azon próbálgon eligazodni! Három nap múlva már kint ültek mind a tornácán. János Kostyák pappal sakkozott. Kerékörgés: Olivér bácsi érkezett.

– Mit bolondoztok! Azt regéli a fáma... No de, hála Istennek, látom: gyerekség volt az egész. Nagyobb az én bajom, kedveseim!

– Mi, az istenért?

Olivér valóban sápadt volt és mintha összezsugorodott volna az arca.

– Soha – mesélte –, soha többé! Már Kemencén is voltam Leporiszéknál, Legenyén is. Éppen Izbugyának tartottam, mikor úgy jött rám, mint egy kinyilatkoztatás. Irma mondja, hogy szent emberekkel szokott megenni az ilyesmi. Megvilágosodott bennem, hogy Morván volt! Két esztendeje. Az öreg Panner Ágostonnénál. A Marinka néninél. Fordulj Morva felé, mondom a kocsisnak. A falu előtt rossz sejtés fogott el: harangoztak. Tudjátok, olyan vagyok, mint a sátán, nem állom a harangot. Mi az? Szólok egy ruszín atyafinak, ünnepetek van, vagy mi? Dehogy, feleli a vén gazember, halottnak harangoznak. Tegnap halt meg a pana velkomozsánk... A Marinka néni tudta egyedül a módját. Most már árva marad az ínyem mindhalálig.

– Ne búsuljon, Olivér – vigasztalta Klára –, van elég más jó édesség a világon. Megcsináltatjuk a dulcsással töltött török tortát.

Olivér bácsi tenyerébe ejtette a fejét.

– Nem elég az, lelkem, smankerli kell a boldogsághoz.

Lizó megértette Olivér bácsit. Sírt, mikor elbúcsúzott, és kocsira szállt.

*

Lizó, azaz a **Moscovitz Amáliaként** született **Lesznai Anna** emlékezik ily módon gyermekkorára a Volt egyszer egy kert c. önéletrajzi ihletésű regényében. A színhely Alsókörtvélyes, egy szlovák lakta falu az Ondava mentén, a Vihorlát tövében. A **Szirmayak** által emelt kastély birtokosa 1872-től a **Moscovitz** család (regénybeli nevük: **Berkovics**). A baráti körben csak **Málíként** becézett Amáliának van egy bátyja is: **Iván**, vagy regénybeli nevén **János**. Nagyapja, **Mór**, rozgonyi kocsmáros fiaként szerzett Bécsben orvosi diplomát. **Kossuth Lajos** ifjúkori barátja, id.

Andrássy Gyula bizalmas híve volt. Amikor az utóbbi miniszterelnök lett, kijárta, hogy híve nemesi címet kapjon, „zempléni” előnévvel.

A kis Máli, regénybeli nevén Lizó számára a kúria állandó vendégei közül néhányan „nem olyanok, mint a többi vendég. Tulajdonképpen öten vannak. Mindegyik valami csodálatosat tud. Varázslók”. Későbbi értékelése szerint „Csupa tiszta lelkű aranyember megannyi és mégis: csupa zsákutcába került, saját zsírjában tespedő egzisztencia.” Egyikük maga az apja, **István** (aki valójában **Geyza**) politikailag ugyan függetlenség párti és ellenzéki, de egyben **Andrássy Gyula** grófnak elkötelezett híve. A **Nemzeti Kaszinó** egyetlen zsidó tagja. Tekintélyes könyvtára van, s éli a dzsentrik szokványos életét. Gyakorta rándul fel Budapestre. Felesége a Hatvanban honos **Deutsch** család sarja, a bárói címet elnyert **Hatvany Deutsch Sándor** testvére. A család barátai közül **Bachó Bert**i, „kálvinista, Tisza is az, ő különben is: – ördögbe a nagy politikával! – Bachó számára a megye a világ, és Trebán a világ székhelye. Egy rózsabokor az udvarán többet ér a pesti parlamentnél; egy zsellér peres ügye fontosabb a külügyminiszter fondorkodásánál”. **Lajkay Demeter** szintén megyebeli dzsentri. **Seibel Dénes** jószágigazgató, politikailag a függetlenségi párt híve. „Az a német herceg főnyereményt fogott ki, annyi biztos! Más jószágigazgató meggazdagodik a rábízott uradalmakon: Dénes ráfizetne a stallumára, ha módjában állna. Gyöngy ember!” A varázslók ötödik tagja **Kemenessy Olivér**, aki „a blattot veri, amikor nem olvas latint meg egyéb verseket; persze azokhoz ért, mint senki más”.

Lizó bátyja kissé eltérően ítéli meg a társaságot:

„Apa szigorúbb lehetne baráti köre megválogatásában. Persze, ez nem könnyű, mert kevés abszolúte korrekt úriember akad. Bachó Bert, az igen; de hát nem lehet mindenki kifogástalan. Demeter bácsi, az megjárja: durva a parasztjaival; anakronizmus, de úriember. Olivér bácsi, akit Lizó úgy imád, maga a korrektség; de újját se mozgatja, ha cselekvésre kerül a sor. Ha nem olvas verset, akkor a blattot veri...”

A körtvélyesi kúria gyakori viták színhelye. Az egyiket így örökíti meg a szerző:

„István hátán összefont karral járkált fel-alá. Seibel Dénes sem telepedett le a stammfoteljébe; az ablakpárkányra támaszkodva kapingálta bicskával a régi tölgyfa deszkát.

– Szű, szuvas – mondta csak úgy magának.

Bachó Bert félredobta az újságot.

– Csupa szemét áll benne. Érdekesebb az, amit a Csi-csavszkítok beszél. Mit szólsz hozzá, Olivér?

Kemenessy Olivér elmerengve dobolt az asztalon.

– Hát bizony, sokat jártam én oda kölyök koromban, jó ozsonnákat ettem a kedves tornácukon. El se hinné az ember, parasztkézen az ősi Divényi kastély!

– Persze, a zsellérek Amerikába szökdösnek, megszedik magukat, urizálnak – krákogott Demeter dühösen. – Mi meg munkáskéz hűján verekedhetünk itt a földdel.

– Jól beszélsz, Demeter. Hanem amíg pipogyák, bécsi bérencek grasszálnak Pesten, ne csodálkozzatok, ha bitangján az ország. István hangjában szemrehányás csengett. Hányszor bízta már cselekvésre tunya barátait!

Most a hallgatag János is beleszólt a beszélgetésbe.

– Nem Bécs csinálja a kivándorlást, édesapám, hanem a rossz viszonyok. Törődni kéne a paraszttal, földhöz jutatni a cselédet.

Szemnóczy Gábor kedvetlenül kergette el maga elől csibukja füstjét.

– A paraszt ezer évig megélt cselédsorban, de most egyszeribe –

Hanem Demeter robbanásig volt már. Felpattant karzékéből, bal válla éles szögben szökött fel, mint a zsinóron rángatott pojacáé. Még gyér szakála is elferdült.

– Hát csak te törődj a paraszttal, Jánoskám! Nevelgesd, légy cucilista! Úgy is kilopják alólatok még a hátaslovat is. Csak menjetek tönkre! Majd meglásd, sajnál-e benneteket a Zsincsák.

– Ne kiabálj, Demeter – csitította István –, kiköhögöd a lelkedet. Persze hogy segíteni kell a bajon, és lehet is, még pedig józanul.

– Te, józanul? Nem is értem, hogy egy okos zsidóember hogy lehet olyan bolond mint te!

– Minden zsidónak két eszet mért az Isten, s azok veszekszenek egymással, azért bolond. Hála Istennek, az én apám elhasználta az egyik eszét, rám csak egyet hagyott. Ezért van most is igazam. Hanem bezzeg Demeter, akinek egy esze sincs, mint neked, az kiköhögi a tüdejét, mielőtt meghallgatná a józan szót.

– Te csak beszélj, úgy is szeretsz szónokolni – lihegte Demeter, de elhallgatott, mert már nem bírta hanggal.

Bachó Berti Istvánhoz fordult.

– Halljuk a panacéádat, István. Csak az a kérdés, illik-e a pesti kaszinóban kotyvasztott kenőcs az itteni koszra.

– Légy nyugodt, Berti. Illik az, ha helyesen alkalmazták. Csak sietni kéne, mert késő lesz.

– Igaz, hogy kutyaliter állunk – sóhajtott Olivér. – Még egy-két rossz esztendő és úgy leszünk vele, mint ahogy a Gyulai Pál regényében olvasom. »Egy régi udvarház utolsó gazdája.« Jó írás az, el kell olvasni. Ősmeri a magyar...“

*

Mondandónk tárgya és főhőse az utóbb említett Olivér. Lizó, vagyis Moskovitz Máli, írói álnevén Lesznai Anna így jellemzi ezt a varázslót idézett regényében:

„Na, de még egy barátról kell írnom, azzal vagyok én – hogy is mondjam – a legpajtasabbul, pedig ő az, aki már hatvanöt esztendő: az Olivér bácsi. Fogalmad sincs róla, hogy milyen érdekes ember! Olyan, mintha álruhában járna, a maga rendetlen, rongyos öltönyében. Elöl a hasán mindig hiányzik néhány gomb – egy kis sárgás bőr és szürkés szőrök látszanak ki inge alól. Azt a rengeteg furesa és nevetséges dolgot is csak azért cselekszi, hogy elrejtse

magát – mint a mesebeli királyok. Valahol belül ő is nagyon fiatal, és lehet, hogy egy napon vissza is fog varázsolódní fiatallá. Édes tésztákat és verseket szeret legjobban. Furesa, ugye? De én megértem. Amint kitavasodik, mama mindent súroltat, sepertet, pókhálóztat. Ilyenkor, nagytakarítás közben gördül be udvarunkra Olivér bácsi fogata. A kocsis nyalka, a lovak kövérek, de ő maga olyan lompos és rongyos, mint valami koldus. Képzeld csak, a saját botosispánjának a felesége csavargónak nézte és kiutasította, mikor belátogatott a konyhájába. Külső cselédei nem is ismerik, mert ki se néz a gazdaságba, csak sétál a kertjében, és szimatol. Szereti a jó szagokat – mert így üzen neki illatával a fenyves, a trággyadomb, a körtefa, a friss sütemény. Aztán kártyázni szeret. Mindenkinek kártyázni muszáj vele naphosszat – néha még apának is, aki mérges ilyenkor, mert megveti a kártyát. Apa csak a »valóságot« szereti játszani – mint mi, mikor kicsinyek voltunk, emlékszel? Mindig azt játszottuk, ami igazán volt. Te ezt rendesen untad, de én még ma se unom. Hanem Olivér bácsi kártyázik. Mikor nincs vendég, kibalag a kert szélére. Leül az árok mentén. Ha csavargó jön arra, magához inti. Ad neki öt forintot, és addig kártyázna, míg Olivér bácsi vagy visszanyeri a pénzt, vagy még ötöt elveszít hozzá. Azt akarom megírni, hogy milyen az, mikor Olivér bácsi megérkezik hozzánk. Leszáll a kocsirol, és mert mama takarított, apa meg olvas, vagy tollba mond a pap bácsinak, hát legelőbb hozzám jön be. »Eljöttem – mondja –, mert a mama jó testi papit, a lánya meg jó lelki papit fog adni nekem. No, lányom, eredj le a konyhába, és kérdezd meg, mi lesz vacsorára, aztán elő azokkal az új pesti versekkel!«

Akkor elő kell venni mindenféle új verseskönyvet, amit Pestről hoztunk. Néha tetszik neki, néha nem. Franciául is nagyon jól tud, szereti Maeterlincket meg Verlaine-t meg Baudelaire-t. Ezeket itt Liskán csak én olvasom; szerencse, hogy mama nem olvasta őket, különben tilos könyvek lennének. Pedig az ember egészen elfeledi, hogy milyen tilosságok vannak bennük, mert olyan gyönyörűek. Nem úgy, mint a Nanában Zolától, amit a bizihelyen olvastam (és csak kötelességből, mert mindent kell tudni), de hányási ingerem volt utána. Néha azt képzelem, hogy mégis másképp van a szerelem. Néha félek. De sosem vagyok szomorú, mert még az is érdekes és mulatságos, hogy milyen az, ha az ember kificamítja a karját, vagy ha viszonatlanul szerelmes. De én mindenféléről beszélek, ahelyett hogy Olivér bácsiról beszélnek pedig sietni kell, mert ezt a levelet már hat napja írom, és holnap hétfő van, reggel el kell induljon a postával. Olyan sok mindent szeretnék csinálni, kár, hogy csak egy életem van. Talán több is lesz. A hinduk – ezt is Olivér bácsi mesélte – hisznek abban, hogy minden embernek végtelen sok sorsa van. Talán azért nem siet ő sem, úgy él, mintha csak sétálgatna és nézelődne. »Úr nem siet« – szokta mondani. Nem is tervez soha. Elmegy hazulról, és hétszámra vándorol egyik barátjától a másikhoz, egyik kertből a másikba, mint Harun al Rasid. Mindenütt megnézi, mit főznek az embe-

rek, milyen új virágok nőttek, és milyen könyveket olvasnak. Azt mondja, nálunk van legjobb dolga a pesti verseskönyvek miatt. Apával arról veszekszenek, ki nagyobb: Arany vagy Petőfi. Ebéd után kiülnek a teraszra, és versenyolvasást rendeznek. Apa persze Petőfit olvas. Mire odakerül, hogy: »Ha feldobnám az égre szívemet« – már olyan, mintha részeg volna. Néha hirtelen felemelem a fejemet – mert azt hiszem, látni lehet, hogy repül fel egy ragyogó piros szív a magas égre. Ez pompás. De aztán Olivér bácsi fog az olvasáshoz: »Jer, Osszián, ködös, homályos énekeddel.« Halkan, szomorúan olvas, mintha csak magának mondaná. Ha apa olvas, az olyan, mintha vele történe valami, de Olivér bácsi eltűnik olvasás közben, és csak a verset lehet látni, ahogy felépül előtte. Istennem, de szép. A szó – ezt persze mindenki tudja, még a parasztok is – nagyon varázsos. De ha versbe van szedve, akkor ellenállhatatlan. Borzasztó arra gondolni, hogy Olivér bácsi meg fog halni, és akkor mindennek vége lesz. Mert ő csak vándorol a világon, és nem akar semmit csinálni! Én mindig olyan dolgokat szeretnék csinálni, amik megmaradnak.“

Valójában még a negyvenedik évét sem töltötte be ekkortájt (nemhogy a 65-öt!) Olivér „bácsi“, aki kis barátját (akitől 16 évvel volt öregebb!) bevezeti az irodalomba.

„Mindenkori a meredek sziklapincébe készült, csak a várandós Lizó meg Olivér bácsi maradtak a lugasban. – Bolond talján – motyogta Olivér – négyessel jön ide, mikor jól tudja, milyen szűk az udvarotok. De bocsássunk meg neki, nem elég gróf ahhoz, hogy két lóval járjon. Bocsássunk meg neki azért is, fiacskám, mert mi is bolondok vagyunk, mind egy szálíg. – Kedélyesen kuncogott, s felhajtott egy pohárral a lizskai mustból. – Te is kóstold meg, Lizó, és szavald el szépen annak a fiatal Ady Endrének a versét.

– Melyiket, Olivér bácsi?

– Tort ülök az ellillant évek szőlőhegyén... Mondd tovább.

– Nem tudom betéve.

– Ejnye, hát valami mást.“

Más alkalommal külföldről érkezik Körtvélyesre:

„Olivér bácsi megjött Monte Carlóból, Claudel »Jeune Fille Villaine«-jét hozta magával. – Olvasd fennhangon, hadd élvezzem én is – mondotta Lizónak. Olivér bácsi figyelmesen hallgatta. – De úgy olvasol, mintha sírna benn valami.

– A boldogság sír bennem, Olivér bácsi.

– Vigyázz, fiam, hogy meg ne vigasztalódj, mert csak addig ér valamit a boldogság, amíg megrikatja az embert.“

„Amikor Lizó György [azaz: **Balázs Béla**] versét kezdte szavalni, szerelmes sorokat.

– Sír még a hangod – mondotta Olivér –, sír még, akkor jól van. De olyanért sírjon, aki megérdemli. Ne azért a

kurta kis költődért, aki megcsal minden verssorával.

– Nem érte sír, Olivér bácsi, legyen nyugodt. György jó barátom, jó költő, de nem egyéb.

– Ha már egyszer elvettted, most vigyázz, fiacskám. Várd meg, míg borrá erjed a mustod. – Olivér egy méhecskét figyelt, amely belekeveredett a poharába. Kisegítette egy gyufaszállal, aztán elnézte, hogy piros nyomot hagy az asztal lapján. – De arra a Józsi gyerekre se várj, Lizó. Az meg csak önmagát ismeri, azt is csupán távolból, mert mindig előrefut, s otffeledi magát valahol.

A méhecske elszállt. Olivér megveregette Lizó vállát, megsimogatta a haját, a szemébe nézett. – Hallgass rám, fiam, nem vagy te az anyád lánya, apádé vagy egészen. Szeretsz adni, de többet kérsz, mint amit adni tudsz. Azért válassz olyan embert, akinek nem kell egyéb, mint maga az élet: a kedves nap, a csepergő eső, a fa, amikor rügyezik, meg amikor sárgul. Aki gyönyörködni tud más tetteiben, más versében, aki megcsodálja a villámot, amikor beüt. Ilyen ember kell neked, mert csak az tud téged igazán boldoggá szeretni. Persze, fiatal legyen, jóképű...“

Ilyen lehetett Olivér bácsi ötven év előtt. Saját elmúlt tavaszával kínálta meg. Lizó áthajolt az asztalon, és hálásan megcsókolta Olivér bácsi barázdás, borotvátlan orcáját.

– Hé, musztáng, felborítottad a poharamat, feléd folyik a must. Tudod-e, hogy az mit jelent?

– Keresztelőt, Olivér bácsi...“

Anyja egy helyen megjegyzi Lizónak:

„Olivér elkérte tőlem minden megjelent versedet. Rettenetesen büszke rád.

– És te, anyám, mit szólsz a versekhez?

– Persze, én is büszke vagyok rájuk. De azért ne feledd el, hogy egy asszony sorsában a tehetség csak ráadás.“

Megemlékezik az író nő hősünk haláláról is.

„Berkovicsék éppen Pesten időztek, mikor Olivér bácsi, felesége és vidéki orvosa kíséretében, megjelent a fővárosban. Klára és István rögtön a szállodába siettek. Nagyon gondterhelten tértek haza látogatásukból.

– Eredj Olivér bácsihoz még ma délután – mondta Klára Lizónak –, mert holnap tán már be is szállítják a kórházba. Megoperálják.

Lizó estig ott ült a barátságosan szállodai szobában Olivér bácsi ágya mellett. A beteg arca hamuszürke volt, jobb oldalára fordulva csendesen nyögött. Felesége a szomszéd szobában imádkozott és sírt. Már sötétedett, amikor Olivér bácsi megszólalt.

– Ki van itt – kérdezte, és mikor Lizó följe hajolt, magához vonta és halkan, lélegzetével nehezen küszködve, a fülébe súgta: – Jól vagyok én, fiam... csak te hallgasd velem, hogy szólongatja a szél a lizskai fenyőket. – Kis idő múltán újból megszólalt: – tovább, tovább.

Lizó könnyei rápotyogtak Olivér bácsi kezére. Hány-szor hallotta volt, mikor öreg barátja ugyanezzel a szív-tépő hangszóval ismételte a »Bolygó zsidó« szimbolikus,

strófazáró szavait.

Olivér bácsit nem kellett kórházba vinni. Még az éjjel csendesen átmotyogta magát a másvilágra. Irma néni könnyörögve emlegette a papot, de a hitetlen, szelíd varázsló tagadólag rázta a fejét. – Nem – mondta hirtelen, erős, határozott hangon. És még egyszer, nagyon halkán: – Tovább, tovább... – Azután már nem volt semmi mondanivalója.

Így folytatja az író:

„Mikor Berkovicsék visszatértek Liskára, Lizó összereste mindazt a verset, amelyet Olivér bácsival olvasott. Berakta őket a tulipános ládába, és fenyőággal kevert friss virágot tett a verskoporsóra. Ha a huszonöt esztendő Olivér került volna az útjába, akkor megszeretik egymást, úgy ahogy szerelmesek szeretnek...

De ez az álom csak percegig tartott, és Lizó gondolatai visszatértek Józsihoz. Sok minden megmászult Liskán és Pesten, de viszonyuk szeszélyes jellege nem változott. Lizó nem volt sem boldog, sem boldogtalan, csak éppen nem tudta életét Józsi nélkül elképzelni. De karjaiból kiszabadulva, Meluzinaként saját titakzatos életébe menekült.

Mi volt ennek az életnek a tartalma? Még mindig a liskai kert vagy mindinkább az, amit a kert szimbolikusan jelentett?

Vagy az írás? Lizó sokat és szeretettel dolgozott, de mégsem azzal a szenvedéllyel, amely az elhivatott író jellemzi. A versek szándéktalan sűrűséggel virítottak ki benne, és ha megértek, papirosra potyogtak, mint érett gyümölcs a gyepe.

Talán a felismerés öröme? Élvezte az olvasást, tanult is. Falta a népmesét, a verset, a filozófiát. De kedvenc foglalkozása az volt, hogy eleven emberek lelkében böngésszen, és hogy egyre tüzetesebben ismerkedjék meg önmagával. Liskán nagyon meggyérült azoknak a köre, akik képzeletét foglalkoztatták. Érdeklődése és szeretete gyakran fordult a múlt felé. Bachó Berti, Olivér bácsi ott voltak mindennek gyökerében. Lassanként ők is a mesék körébe siklottak.

Regénye vége felé az író,

„...Lizó lehunyta a szemét. Olivér bácsival ül a szőlőlugasban... „Olyan embert válassz, Lizó, akinek nem kell egyéb, mint maga az élet...“ Ezt a hegyi beszédet mondta Olivér bácsi, a szőlőhegyen... És Gottlieb is varázsló! Mit adott neki, amitől így elálmósodott, ilyen édesdeden elbágyadt? A szép hangját? Vagy az erős kezét, amivel most Lizó csuklóját fogja? Ó, miért nem volt fiatal legény, amikor Lizó még fiatal lány volt, az a drága Olivér bácsi...“

[...]

Ahol sűrű bozóton át visz lefelé az út, buja zöld foltoska rejtőzik védett helyen. Kerek levél alatt kék ibolya. Milyen remek november! Nem csoda, hogy ma visszajár mind a régi varázsló. Csak Olivér bácsi nincs még itt. Talán lenn vár a házban, és ott mondja majd: »Nos, Lizó, olvasunk ma? Mit írtak már megint azok a fiatalok? Ha van szép vers, hallani akarom.« Mert verset írni nem tilos;

az nem cselekvés, hanem alkotás! De fehér holló az a költő, aki valóban alkot; legtöbbje, mint Lizó is, csak élete feleslegét fölözi le egy-egy tetszetős sorba. Ártatlan játék, miért ne engedje meg magának, aki örömet lel a verselésben. Persze, az ilyen írás nem életcél, csak mellékterméke az életnek... »De hiszen, fiam, s Olivér bácsi átkarolja Lizót, az élet a legfontosabb!«

[...]

„A fák és bokrok ágboga közül Lizó kilépett a meredeken lejtő domboldalra. A lemenő nap sugara aranyport szórt a pázsitra, amelyben sűrűn pislogott még a láncfű és a százszorszép sok kandi csillaga; megkoszorúzta a fák tar fejebúbját, és felragyogtatta a kastély violaszín zsindeletetejét. Azon túl a lapos mezők és a bíbor hegyek... A liskai völgy serlege színültig megtelt: kicsordult belőle a részegítő szépség, szerteáradt az egész világon. Nem kell egyéb, csak ráemlékezni a helyes ígére, és elmondani itt, a helyes helyen, most, a helyes pillanatban.

Ez a világ az elmélyedő öröm, a megválthatatlan szépség milliő arcú világa. Itt csak élni, nézni lehet alázatos és elfogadó szemmel, hogy tekinteted le ne seperje az édenkert hímportát, amit egy érthetetlen Isten hintett a földkerekségre. Miért is mondod magad Lizónak? Minek neked név? Miért akarsz kiválni minden szépség öléből?

A lehulló alkonyatban óriás lett a kert, és eltörpült a kastély, a falu, a templomtorony... minden, ami emberi kéz műve. – De a szenvedés és a gonoszság? – tiltakozott még valami Lizóban – a félelem, és a halál? – Nincs jó és nincs rossz – jött a válasz. – Az akarás hiábavaló, a szeretet azonosulás. Nincs különbség közted és a világ között. Nincs félelem!“

II. A varázsló leveszi álarcát

Ki volt hát valójában ez a Kemenessy Olivér néven szerepeltetett rejtélyes személy? Ama bizonyos „drága Olivér bácsi?“

Ezt maga Lesznai Anna mesélte el, mikor 1965-ben, az emigrációból hazlátogatott, s **Vezér Erzsébet** beszélgetést készített vele. Ebben elmondta: „csakugyan **Francis Jammes** volt a legnagyobb hatással rám. Kötetét különben egy nagyon érdekes embertől kaptam ajándékba. A neve nem maradt fent, mert minden sort elpusztított halála előtt, amit írt. Apám barátja volt, valamelyik minisztériumban dolgozott elég magas beosztásban. Gömör megyei dzsentri úr volt. Sok jó regényt írt. Engem megtisztelt bizalmával, nekem felolvasta őket, bár sokkal fiatalabb voltam nála. Nagyon szerettük egymást, nagyon jó barátok lettünk. Írt egy regényt: Egy köpőláda története. Arról szólt, hogy egy magasrangú ember protegál valakit, aki köpőládákat csinált és rákényszerítik az összes hivatalokat, hogy ezt a köpőládát megrendeljék. Rettentő sok fölösleges köpőláda jelenik meg az összes hivatalokban és a pasik, akik bejárnak, azok ugyan mind melléköpnek, de az nem baj. Ennek kapcsán megmutatja, hogy egy pár egzisztencia beleomlik ebbe az üzletbe és hogyan vezették az országot ilyen kis protekciókkal és panamákkal. És azután mielőtt meghalt szegény, minden sort, amit írt,

elszakított, mert többnyire ilyen vezető körök elleni írások voltak és állítólag akkor – én már nem láttam, mert akkor már nem élt a közelünkben – azt mondta: nem akart rosszat mondani a saját fajtájáról, bár igaza volt. Nagyon érdekes ember volt. Tulajdonképpen a magyar irodalomnak meg kellene emlékeznie róla, bár sohasem jelent meg egyetlen műve sem nyomtatásban. Gömör Olivérnek hívták.“

Mint Vezér Erzsébet írja, a hindu filozófiáról is tőle hallott először Lesznai Anna, még otthon.

Az író nő a naplójában is megemlékezik róla. 1920-ban, Gömör halálának évében az alábbi sorokat jegyzi fel:

„A jó Isten segedelmével! G[ergel] októberi alkonyi kertben. (...) A már meztelen diófásor rajzolódik hindu ibolya és zöld és narancs égen, egy szál arany újhold és az esthajnali csillag reálisak. A kékbe szürkülő rét felett. Kérdem, ez is bűnös mágia, ha ezt a szívfeslítő szépséget élvezem, szeretem? (...) A fásor fiatalodik, kezd olyan sötét lenni, hogy a rég kivágott régi diófák kinőnek. Az emlékeim világítanak. Milyen értéke van mindezek lekonstatálásának? Nem tudományos. Esztétikai, ha művészetben nyer kifejezést. Metafizikai is van bizonyára, de még nem bírjuk elhelyezni. Etikai? Valami tisztázódás, törekvés az értésre és őszinteségre, közöskedésre? Ilyen dolgokat tudatosan átélő embert alig ismerek: Én, H[erbert]², G[erg], Z[o]ltán]³ és – de már átvitt értelemben, nem a természet, de az emberi mű »mágiáját«, »öncélúságát« illettőleg – szegény Gömöri Olivér volt ilyen.“

*

A Rozsnyó környéki Gömör család Gömörnek azon részéből származik, amelyet évszázadokon át a többnyelvűség jellemezett. A név jól cseng a magyar (és szlovák!) művelődéstörténetben. A ma is viszonylag elterjedt vezetőknév viselői (sokan vették fel és használták pontos „i“-vel is) azonban nem egyetlen családhoz tartoznak.

A családnév a művelt magyar köztudatban talán leginkább a **Gömör Károly** által adományozott, s róla elnevezett, 16. századi *Gömör-kódex* révén ismert, amelyet nyelvemlékeink sorában kitüntetett hely illet meg.

Dobsinán számos Gömör töltött be bírói tisztséget, így **Simon** (1691, 1696, 1703, 1706, 1709), **Mátyás** (1723, 1725), **Simon** (1754, 1760, 1761, 1763–1765, 1768–1772, 1785), **György** (1783), **Jakab** (1822, 1823), **Sámuel** (1844, 1845) és **Pál** (1868–1870).

Gömör András rozsnyói evangélikus lelkész volt az, akinek a társaságában **Petőfi Sándor** 1845. május 25-én Rozsnyóról Rimaszombatba utazott, hogy tanúja legyen a megyei tisztújításnak. Mint tudjuk, nem csupán tanúja lett, de részese is, amennyiben megválasztották Gömör és Kis-Hont törvényesen egyesült vármegye tiszteletbeli táblábrájának.

Az a Gömör család, amelynek Olivér is tagja volt, az 1590-ben született **(I.) János**ig visszanyúlóan adatolja történetét – a 19. század végén készült családfa szerint.

Ennek **György** nevű fiától született 1665-ben Rochfalván **Dávid**, akit egyébként **II. Rákóczi Ferenc** kapitányaként tartott számon a családi emlékezet, s akit 1688-ban fogadtak Rozsnyó város polgárává. Neje a csetneki illetőségű nemes **Vaxman / Vachsmann Kata (Catharina de Vaxman)** volt. Két fiuk közül **Dávid** (1708–1795) híres orvos lett, aki rövid rozsnyói praktizálás után Győrbe került, majd 1767-től Somogy vármegye, azaz Somogyország orvosaként működött. **Mária Terézia** 1741. október 28-án testvérevel együtt nemesi rangra emelte. Dávid dédunokája, **Gusztáv** (született 1822-ben, Nápolyban) hadtörténészként írta be nevét a magyar művelődéstörténetbe.

A család gömöri ága testvére, **(II.) János** (1703–1785) révén folytatódott, aki Kuntapolcán lakott, s aki 9 településen 35 jobbágyportával rendelkezett. Neje **Frenyó Judit** volt, Köviből. **Pál** nevű fia (1734–1708), a tíz gyerek közül a második, többek közt a tiszai ev. egyházkerület felügyelői tisztségét is ellátta. **Martin Lauček**, az 1732-ben Turócszentmártonban született és 1756–1761 között Kuntapolcán is szolgált evangélikus lelkész **Zlatá Báne** c. imádság- és énekgyűjteményét „a méltóságos Gömör Pál úrnak, a dicső Gömör megye aszessorának, a csetneki uradalom kasztellánusának és tisztartójának... valamint [nejének – a szerző megj.] született Sturmann Julianna asszonynak“ ajánlja – szlovák nyelven: „wyoſce Urozenému Pánu Gömöry Pálovi, slavné Stolice Gömörské asessorovi, sl. Kasztýle a Panstwj Sstitnického compossessorovi... a Pani Julianě, roz. Sturmann“. A megnevezettek a maga korában kiváló hírnévnek örvendő csetneki középiskola elkötelezett támogatói voltak. Az iskolát szlovákok, németek és magyarok egyaránt látogatták. Pál a kibontakozó gömöri vasiparban is jelentős szerepet vállalt, az 1808-ban létrehozott *Murányi Unió* egyik alapítója, **Mihály** (1747–1809) testvérevel együtt a hrádeki vasbányák egyik tulajdonosa. Csetneken egy háhora és három ún. tótkemencéje, Kuntapolcán pedig két háhora és négy ún. tótkemencéje is volt.

Öt gyermeke közül a másodszületett **(III.) János** (1768–1827) és második felesége, **Máriássy Borbála** házasságát 9 gyermekkel áldotta meg az Úr. Közülük a negyediként született **(IV.) János** volt a 19. században a család büszkesége. 1813. február 17-én Csetneken látta meg a napvilágot. A rozsnyói evangélikus gimnáziumban folytatott tanulmányait 1827. november 4-én fejezte be. Az ezt igazoló bizonyítványt a híres tanár, **Farkas András** írja alá (akinek a leánya később a neves esztéta, **Greguss Ágost** anyja lett). Ezután Sárospatakon tanult jogot. Az erről szóló okiratot 1830. július 15-én állították ki. Ugyanezen év szeptember 8-ától december 20-áig a pozsonyi országgyűlés képviselője, **Széchenyi István** gróf egyik legközelebbi munkatársának, **Andrássy György** grófnak az írnoke volt, amit az utóbbinak aláírásával és pecsétjével ellátott okmány igazol. Innen **Szontagh Lajos** ügyvédi irodájába került, majd a mosonmagyaróvári gazdasági akadémián folytatott tanulmányokat 1833. szeptember 2-tól 1834. szeptember 3-áig. Ezt követően a **Kohá-**

ry-Coburg uradalom sávolyi központjában dolgozott 1834. Mindszent hó (október) 1-től 1836. Szent Mihály (szeptember) havának végéig. Az ügyvédi vizsgát 1837-ben tette le, majd németországi tanulmányúton vett részt. Hazatértét követően a Coburgok birtokában lévő pohorellai és dobsinai vasműveknél helyezkedett el. 1844. április 6-án nevezték ki annak igazgatójává, majd – pályája betetőzéseként – az uradalom központi jószágigazgatója, azaz intézője lett Bécsben. Megbecsülését mutatja, hogy 26 éves korában, azaz 1839-ben – már megyei táblabíróként – Rozsnyó, „szabad püspöki bánya város“ díszpolgára lett. Művelt úr volt, számos magas kitüntetés birtokosa. Első felesége, a Feleden honos, francia eredetű **De La Motte** családból való **Klotild** volt, akivel 1846. november 27-én kötött házasságot. Frigyükből egy leánygyermek, **Klotild** született. Második neje, a szintén megyebel, **kiscsoltói** előnevet viselő **Ragályi** család tagja, **Rózsa** (18.. –1911), akivel 1859. január 18-én esküdtek meg.

Gömöry János 1877-ben vásárolta meg az erdélyi illetőségű **czegei Wass**, majd leányágon **Inczédy**, illetve **Szilassy** család tulajdonát képező, akkortájt már a **Kubinyi**-árvák által bírt serkei birtokrészt „belsőségekkel, lakházakkal, gazdasági épületekkel és királyi kisebb haszonvételi joggal együtt“ 60.000 Ft vételáron az árvák törvényes gyámjától, **Kishonthy Gyulától**, s később itt is telepedett meg.

Különös véletlen, hogy a birtokot korábban a szabolcsi származású **Vay** család bírta. A birtokszerző **Ádám II. Rákóczi Ferenc** udvari marsallja volt, kuruc, **Tompa Mihály** fogalmazásában „nyakas, mérges magyar“, aki a bujdosásba is követte urát, s Danzigban / Gdanskban halt meg. A Vay család a Szabolcs megyei Anaracson is birtokolt. Utóbb a serkei Gömöry Olivér és az anarcsi (leányágon egyébként Vay-leszármazott) **Czobel Minka** kapcsolata révén a két település – most már ugyan nem birtokosai, hanem a szellem emberei révén – ismét „egymásra talált“.

A serkei kastély valószínűleg a közel eső Kapla hegyen lévő egykori Lorántffy-vár köveiből épült, valószínűleg még a 17. században. (A várat a 16. század végén romboltatta le a török.) „Az épület Gömör-szerte ritkaság számba menő értékeket képviselt, csónaktestet formázó tetőszerkezete a vidéken egyedülálló megoldásnak számított. Napjainkban már csak vadszőlővel befutott ódon falai állnak...“ – írja róla **Tököly Gábor**.

„Az épület egyik legimpozánsabb helyisége a gyönyörű »nagy szalon« volt, melynek vasajtaja a délnyugatra fekvő teraszt övező rózsakert felé nyílt. A gazdag könyvtárban igen értékes, főként latin, német, angol és francia nyelvű könyv volt található. Az épület keleti oldalán tágas gazdasági udvar (istállók, kocsiszín, műhely) biztosította a kapcsolatot a mindennapi élettel. [...]

A kúria környezetét a gyönyörű angolpark tette varázslatosan széppé, romantikussá. [Vay Ádám] művészi kertet létesített, öntöző csatornákat és tartályokat építtetett, külhoni fákat, cserjéket telepíttetett ide. Ebbéli igyekezetét valószínűleg a 83 éven át itt élő leánya, Judit folytatta és tovább fejlesztette a kertet.“ – írja **Danis Tamás**.

Az egykoron Lorántffyak által bírt serkei birtoktest két másik részét 1888-ban **Fáy Barnabás** (kúriája a Gömör-ekével átellenben állt – áll ma is) és báró **Bánffy Dezső** későbbi magyar miniszterelnök két fia, **Jenő** és **Ernő** birtokolta. Ezeket a birtokokat később serkei, simonyi és darnyai parasztgazdák vásárolták meg.

János, matuzsálemi kort megérve, 1907. december 29-én hunyt el Serkében, végelgyengülésben, ahol december 31-én temette el **Gyürky Pál** evangélikus főesperes és **Baráth Károly** rimaszombati lelkész.

Két fiútestvére közül az egyik, **András** voltaképp féltestvére volt, hisz annak anyja, apjának első felesége, **De La Motte** lány volt, **Mária**.

Mikszáth Kálmán a *Temesi gróf* c. karcolatában a jelző mögött megbúvó **Tihanyi** alakjának bemutatásakor egy tőle rangban, tehetőségben lejjebb álló, ám rátarti földesurat is bemutat: talán éppen Andrásnak az alakját örökíti meg.

A Gömöry család címere

„[...] Ott egy Gömöry nevű kurtanemes (akiből »Mácsik a nagyerejű« alakját faragtam) egy hosszú szpícset vágott ki, melynek éle Tihanyi, illetőleg kommasszacionális érdekei ellen volt irányozva, mire az excellenciás fumigatívve integetett a kezével.

Többen csitítani akarták Gömöryt, rángatták a bekecsét.

– Ugyan hagyja abba, sógor, ne beszéljen!

– Mért ne beszélne? – pattant fel Gömöry uram ingerülten. – Az én földem is csak olyan mély, mint a Tihanyi kegyelmes úré.

A Gömöryek sírkertje az 1970-es években
Czenthe Zoltán felvétele

Gömöri GÖMÖRY OLIVÉRNÉ szül. Marótegyházi MARÓTHY MARGIT
fájó szívvel jelenti, hogy forrón szeretett férje

Dr. Gömöri GÖMÖRY OLIVÉR

nyug. miniszteri titkár, Gömör-Kishont vármegye volt t. főszolgabírája,
a vármegye volt közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tagja, földbirtokos
folyó hó 18-án délután félöt órakor, életének 51-ik, boldog házasságának 13-ik
évében, hosszú szenvedés után elhunyt.

A drága halott földi maradványai folyó hó 20-án délelőtt 10 órakor helyez-
tettek — kívánsága szerint — a legnagyobb csendességben örök nyugalomra a
serkei sírkertben.

BÉKE LEGYEN VELE!

Serke, 1920. február 20.

W. Rébely Miklós könyvnyomdája Rimaszombat Rimavskí-Sóbat.

Gyászjelentés

sírfát borókabokrokkal töltsék meg, s csak azután temes-
sék be földdel. (Ez a mozzanat egybeeseng az idézett
regénybeli jelenettel.) Amint életében, úgy halálában is
rejtélyes maradt. A család serkei sírkertjében hiába keres-
sük a síremlékét. Bizonyára – végakarata szerint? –
jeltelen sírba hantolták, ahová később özvegye is követte,
aki miután harmadszor is férjhezment és másodszor is
megözvegyült, 1955. február 27-én távozott el az élők
közül. **Burszky József** feledi református lelkész temette
Serkében március elsején. Az özvegy emlékéét egy hagyom-
ányos faragású serkei fejfa őrzi. A rajta lévő kopott
feliratból még nehezen, de kibetűzhető:

GÖMÖRY OLIVÉRNÉ
ISAAK ELEMÉRNÉ
* 9.11.1872
+ 27. FEBR. 1955
BÉKE HAMVAIRA

Megjegyzendő még, hogy Olivérnek volt egy nővére, a
pártában maradt **Gizella** (1859–1914), és egy öccse, **Béla**
(1878–1906). Az utóbbi, miután ledoktorált, a belügyimi-
nisztériumban lett köztisztviselő. Nőtlen fiatalemberként,
28 éves korában, sorvadás, azaz tüdőbaj következtében
hunyt el, apját egy évvel megelőzve, 1906. december 12-
én. Ők is a családi sírkertben pihenik örök álmukat.

Gömöry Olivérről – évtizedekkel halála után – előbb
Lesznai Anna, majd **Dévényi Iván**, illetve Szombathy
Viktor, érintőlegesen **Turczel Lajos**, majd pedig Danis
Tamás emlékezett meg.

Gömöryné Maróthy Margit fejfája a serkei temetőben
Gecse Attila felvétele

Gömöry Olivér és felesége személye és munkássága annak a levelezésnek is tárgya, amelyet a rimaszombati múzeum utolsó egyesületi (akkortájt már állami) igazgatója, **Holéczy Miklós** és a város jeles fia, a Budapesten élő **Szombathy Viktor** folytatott.

Holéczy Miklós nyilvánvalóan beszámolt levelezőtársának arról is, hogy elhunyt Gömöriné Maróthy Margit, s végrendelete szerint hagyatékát, illetve annak egy részét a rimaszombati múzeum veszi át. Mivel grafológiaiával is foglalkozott, nyilván elemezte az érintett kézírását. Erre is utalhat Szombathy Viktor 1955. március 14-ei keltezésű levelében, amikor egyebek közt ezt írja:

„Nunc venio...: a theozófa-lady!

Első leveled írásakor még élt... A másik leveledkor már nem.

Pro primo: elhamvasztottátok? – Illetve... tatták?

Pro secundo: megint fogtam egy remek, – még remekebb, – regényalakot s témát. Kár, hogy nincs most lehetőség megírni, bár megpróbálkozom vele. Bizonyos, hogy regénybe való alak s egyéniség. Ami megállapítást írtál róla, az »ül«. Pontosan azt gondoltam róla én is és most még jobban, mint akkor.

...Emlékszem:

1924-ben, vagy 25-ben, etájban lehetett, amikor hazaérkeztem vakációra s szülővárosomat nagy szellemi lázban találtam. Akkor még voltak ilyen szellemi lázak otthon. Maróthy Margit-láz volt. A lady felkeverte a városkát. Éppen akkor tartott Indiáról előadást a Tatra-szálló nagytermében, amikor hazaérkeztem. Zsúfolt terem. A lady az emelvényen ült, – akkor még voltak hallgatók, nagy tömegben, ilyen attrakcióra. Ingyen volt. Aznap nyírtam kopaszra a hajam, azt hittem, mindenki engem bámul, hogy milyen randa vagyok. De mégsem engem bámultak, hanem az előadó szépasszonyt a pódiumon. Ti is ott voltatok. A kispolgárok meg voltak hatva, hogy legalább így látnak be a gazdagok konyhájába s férkőznek közel Indiához. A lady előadott s előkelően a »sport« szót angol módra »szpórt«-nak ejtette. Ez külön megragadta figyelmünket. Azonban Ilonka néni találta fején a szöveget előadás után, – mert néhányunkat nem hatott meg az Indiával szpórtoló hölgy, s Ilonka néni kijelentette, hogy ez nagyon szép vallás, csak egy a fontos benne, hogy sok pénz kell hozzá. Akkor aztán el lehet kezdeni. A könyvét Károly bátyámnál nyomatta ki. Emlékszem, molett Károly bátyám milyen tisztelettel hajolt meg a lady előtt s csókolt kezét neki, valahányszor bejött a nyomdába. Előkelő hölgy volt s fizetett, nem szedte rá, úgy mint Darkó Pista és a többi vagányköltő. A könyvet még én korrigáltam is, valahol most is megvan. Nos, a könyv megjelenésének öröme Benkovits és Laci bácsi, talán Suta is: kikocsiztunk Serkébe, s ott furcsa dolgokat tapasztaltunk. (Kár, hogy akkor még zöldfülű s tapasztalatlan voltam, azaz jóhiszemű s nem nagyon kritikus; de azért nem dőltem be.) Látunk egy szép, de elhanyagolt házat, – te jobban ismered már, – fel-feltűnő szegény nénikkel, agg társalkodónőkkel, egy-egy Bugaczy Laci-féle lengyelkedővel, (valami Almássy

lehetett, grófsággal, vagy anélkül), – egyszóval lebzsett ott néhány ember, s az egész olyan valószínűtlen, Krúdys volt, almárium-szag és kutyák, fel-feltűnő, szerényen libegő, életükért is bocsánatot kérő agg nők s agg férfiak, akik a lady jóindulatára voltak utalva s mozdulni is alig mertek. A lady tehát valóban kegyelemkenyéren tartotta őket s így kissé elvette tőlük emberi, – megmaradt – méltóságérzetüket. Mi teát s szendvicseket kaptunk, elég szerény kis uzsonnát, de gazdag részletezését az indiai útnak – azt is megmondta, mibe került, s főleg a teozófiának akart bennünket megtéríteni, ami különösen Gyula és Suta esetében eleve lehetetlennek látszott, annyira tele voltak életigenléssel. Mikor eltávoztunk, a jobbágytelkeire sandítottunk, s megállapítottuk, hogy a roskatag cselédházakat javíthatná meg inkább, minthogy teozófa legyen. Azokkal nem gondolt. Elmerült a létben... Kicsi jobbágyvisek voltak bizony, – se jobbággal, sem magyar üggyel nem törődött, – de hát ilyennek is kellett lenni. A kocsis egész Feledig panaszkodott. – Amit tehát megállapítottál róla, az úgyis van.

Abban az időben, – Berlinből s Londonból indult ki, – de inkább Berlinből, a veszett háború eredményeképpen, – nagy divat volt a buddhizmus. Jól szituált berlini polgárok és perverz nők buddhistákká lettek; mert más kiút a német nirvánából akkor nem volt. Indiából s Perzsiából mindenféle lelki járványokat hoztak, szerencsére, nem tartott sokáig, Pesten a mazdaznanistákkal ismerkedtem meg, de Bicsárdy is ennek a kinövésnek köszönhetette létét.

Nos, élt az első világháború előtt s után egy Annie Besant nevű, igen idős angol hölgy, aki megismerkedett egy jóval fiatalabb s igen jóképű indiai fiatalemberrel, Krishnamurtival, s mivel az angol hölgynek pénze volt, Krishnamurtinak dumája s villogó szeme: Annie Besant vallást alapított Km-val, ők lettek a teozófusság apostolai, özszevisszakeringtek Európa s Ázsia között, a vallásalapítás jó pénzt hozott: ezt ment kitanulni, s ennek áldozott a serkei jobbágyok pénzéből a szép lady is. Később Besant meghalt, Krishnamurti is letűnt, megérkezett a Tagore-divat, s később a németeket Hitler szédítette meg.

A serkei lady ennek az Annie Besant-nek lett gömörmegei tolmácsolója s végül is, hálistennek, Károly bácsi mégis csak profitált belőle, valami kis pénz neki csurrant a könyvért. Ez volt az egyedüli pozitívum.

Lelki képe nem lehetett más, mint amit te leírtál. Pompás regény-alak, kár, hogy ezt sem időszerű megírni. Nagyon kérlek, bármit tudsz felőle, jelleméről, szokásairól, írdd meg. Nem élek vissza vele: elteszem egy későbbi asztalfiókom számára...

[...]

Elővettem régi, nyomtatott írásaimat, vajjon írtam-e cikket annak idején a serkei lady-ról: nagy csodálkozásomra nem találok róla egy fikarenyit sem. Érdekes, mindenféle hülyeségekről írtam, tele van Gyűker bá-val az a cikkgyűjtemény, csak éppen ez nincs, amit keresek. Nekem az a gyanúm, hogy az igazat mégsem mertük megírni, amit gondoltunk, mindenféle puffogó frázist nem akartunk, s mivel az uzsonnázást jól végeztük, kuncogva magunkban,

hazajöttünk a nagy teozóf-uzsonnáról. Milyen kár, hogy nem jegyeztem fel az emlékeimet ekkor!

Nem tudnád megmondani azt az esztendőt, amikor azt a bizonyos Tátra-beli előadását tartotta? 1924, 25, 26? Mert akkor utánanéznék a N. Múzeumban: már magam is kíváncsi vagyok, hogy a köteles hódolaton kívül írtunk-e róla valamit? Nem hiszem, hogy szatírikusan írtunk legyen: a Gömörben nem lehetett, túl közel volt személyileg is, üzletileg is, a PMH-ban pedig nem illett egy »nagyaszonny« megkunérozni.

De a kocsis panaszaira s a félrebillent tetejű cselédházra még most is emlékszem, s elég vegyes érzelmekkel jöttünk el Serkéből. Ilonka néni váltig emlegette, hogy ez csak gazdag embernek való divatos vallás. – Gondolom, a színésznő nem tagadta meg önmagát még nyugdíjbavonulása után sem.“

1960. március 20-án kelt válaszlevelében a Gömör Olivér könyvéről mond véleményét:

„Nem tudom, írtam-e: ha írtam, ez csak ismétlés: megtaláltam a múzeum könyvtárában Gömör Olivér novelláskötetét: Erdő, mező, és aszfalt a címe, 1900-ban adták ki, igen szép papíron, nyilván az író költségén, 385 számozott példányban, képekkel. Akkoriban divat volt a miniszteriális széplelkeknek is letenni névjegyüket a szenvelgő, dekadens irodalom asztalán. Egy jobb műkedvelő írása, utánérzés, franciás, pesties, parasztos. Ezek Justh Zsigmondot utánozták akkoriban, úgy látszik. Fülledt erotika, csupa Tiborok és Erzsébetek, pesti aszfaltvirágok, bor, mámor, erdő, mező: szecesszió. Egy kis miszticizmus is, afféle wilde-i transzcendentalizmus, utánérzés. De a névjegy le volt téve, magasabb osztályba léphetett. Lépett is: olvasom az akkori sajtóban, hogy Gömör Olivér szolgabíró a belügyminisztériumba – sajtótudósítónak – lépett be. Gondolom, a sajtóosztály titkáraját hívhatták akkoriban ekkép. – Az a Ferenczy-arc képe, amit a múzeum falán őrzöl, nyilván pár évvel később született, de a lelkeség már előzőleg adva volt: irodalmi ambíciókkal, pesti és párisi szalonemlékekkel, miszticizmussal fertőzött arszlán lehetett. Egymásra találtak a lady-jével. Csakhogy a lady önzése egészségesebb, harcosabb volt, a dekadenciát a férj viselte. – Néhány egykori képesújságban látom Ráthonyi Ákost is, leképezve: valóban daliás bonviván lehetett. Mindenesetre: Gömör Olivér 60 évvel ezelőtt »felfedezte« s leírta a legdivatosabb amerikai streap tease-t. (Nyilván olvasol mostanában a divatos sztrip-tizekről, vetkőző-számokról). Nos, Olivérünk valami fülledt párisi-pesti budoár levegőjében, éjjelutáni bacchanáliában olyan remekül írta meg a korabeli vedette, – azaz »Leonie, a zölde szemű asszony« – vetkőző jelenetét, pezsgős dáridó közben, hogy ahhoz valóban személyes élmény volt szükséges. »Leonie, a zölde szemű asszony nagyon szép volt, de kaczer és szívtelen. Több évi zajos ünnepeltetés után kifogástalan lett, mert meg akarta mutatni barát-nőknek nevezett ellenségeinek, hogy ilyen is tud lenni. Tiborral épp akkor ismerkedett meg, amikor már nagyon kezdte őt untatni a kifogástalanság. Tibor snob volt... De

szellemes is volt, művészi ízlésű.« – Így ír G. Olivér; nem mondom, elég döcögős stílusban, s azt hiszem, ezek a snob Tiborok az önvallomás erejével hatnak...

Nem került véletlenül kezvedbe ez a könyv?

Leonie aztán, Tibor tiszteletére »ékszer nélkül viseli gömbölyű nyakát«. [...]

Mindaz, amit Gömör Olivér személyiségéről tudunk, **Csók Istvánnak** és **Ferenczy Valérnek**, kivált pedig a fentebb már bőven idézett Lesznai Annának köszönhető. Azt viszont már tényleg csak Lesznai Anna tudná megmondani, hogy egyes részleteiben mennyire valós, illetve képzelet szülte a regénybeli Kemenessy jellemzése. Annál is inkább, mert – mint maga mondja – csak gyermekkorában voltak közvetlen kapcsolatban.

Gömör Olivérnek egyetlen fotója ismert pillanatnyilag, amely katonaruhában ábrázolja. Megvan azonban az a művészportré, amelyet nem kisebb alkotó, mint **Ferenczy Károly** készített barátjáról. A serkei kúriából került a Gömör-Kishonti Múzeumba. Ugyanitt található az a szoborportré, amelyet későbbi sógora, az egyébként építészként ismert (ő tervezte pl. a nyíregyházi Jósza András Múzeum mai épületét – eredetileg pénzügypalota), de 1902–1905 között a Képzőművészeti Főiskolát is látogató **Maróthy Károly** készített 1903-ban. Maga Gömör Olivér – mint Czóbel Minkához intézett levelében utal rá – elégedett volt az elkészült munkával. Szerette volna ugyan bronzba öntetni, de nem bízott a magyar öntők felkészültségében, s végül csupán gipszbe öntötték.

Ferenczy Valér szerint Gömör a közismerten zárkózott természetű Ferenczy Károly kevésszámú bizalmas barátainak egyike volt. Így emlékezik rá: „Amikor vendéglőbe mentünk, ösmerősök társaságában étkeztünk, Mednyánszkyval, Gömör Olivérrel. Apám kedvelte Mednyánszkyt, akiről nekem egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy minden különöse mellett izig-vérig úr; igen jól mulatott Mednyánszky elmességén, szarkazmusán. Gömör Olivérről épp azelőtt festette barátságából azt a gyönyörű képmást, amely egyik kimagasló mesterműve ebből az időszakából, és amelyen valóban megkapó a folthatás, a világos színfoltok, arc, kezek, kézelők elhelyezése a mély, sötét ösztónusban. [...] Gömör képmásában festői érdemein kívül igen megkapó az ábrázolt jellemzése is; az elegáns fiatal férfi nyugodt karbafont ülésében, sötétszakállu arcában, világos szeme tekintetében valami rejtélyes, magnetikus, csaknem démoni jelleg van. »Portrait of an interesting man«, így ismertette a képet valami angol műbíráló, talán a Studióban, alighanem apám akkori képeinek valamelyik külföldi szereplése alkalmából. »Küldjük el Olinak, örülni fog neki«, élcelődött, amikor Nagybányán olvastuk ezt az angol cikket. Ily vonatkozásban az is érdekes, hogy Mednyánszky, akinek megrögzött szokása, vesszőparipája volt, hogy mindenkiben valami állatnak a vonásait fedezte fel, Gömöryt kígyóhoz hasonlította. (Apámban a mókus vonásait vélte felfedezni.)

Hogy apám a képen ilyen misztikus, mondhatnám: Svengali-szerű beállításban fogta fel Gömör Olivért, a kor

Tartalékos tisztként

szempontjából is eléggé jellemző. Gömör, mint irodalmi hajlamú, dekadens századvégi esztéta alkalmas volt rá, hogy így legyen feltüntetve a képen.“

Réti István úgy értelmezi a képet, hogy „...az ő [már-mint Ferenczy – szerző megj.] megfogalmazásában az arckép nem csupán a polgári hasonlósági igények kielégítése, hanem magasabb festői feladat is. Ezután a műterem fekete homályából alig elővilágító, inkább tisztán lelki, mint materiális képmások következnek: Joanovics György kitűnően megfestett feje és Gömör Olivér híres sötét arcképe (1899).

Ez a sötétségkedvelés az általános nagybányai érdeklődési spherával áll összefüggésben, akkortájt valamenyien keresik az est és a homály hangulatait, szabadban és interieurben egyaránt.“

Genthon István még lakonikusabban foglalkozik könyvében Gömörrel és az őt megjelenítő portréval: „Az átható tekintetű, összekulcsolt karokkal ábrázolt modell Ferenczy baráti köréhez tartozott. A kép pszichologizáló törekvése mintegy éreztetni kívánja azt, hogy Gömör sokat foglalkozott a hipnotizmus és az okkultizmus kérdéseivel.“

Gömör Olivér fiatal korában szenvedélyes természetjáró volt. Beírta nevét a Magas-Tátra felfedezőinek krónikájába is. Ő mászta meg elsőnek 1890. augusztus 12-én a Bibircset (annak róla elnevezett Gömör), valamint Hacker-tornyát) és augusztus 15-én a Batizfalvi csúcsot / Jeges-tavi-csúcsot. Szombathy Viktor, aki 1927-ben járt az özvegnél, s első kézből való információi is voltak, megemlékezett arról, hogy Gömör Olivér hegymászó élményeit írásban is megörökítette, de ezek elvesztek. A Tátra tehát éppúgy téma volt a számára, mint Mednyánszky Lászlónak – vagy **Csontváry-Kosztka Tivadarnak**.

Gömör Olivért szoros kapcsolat fűzte a Czóbel–Justh

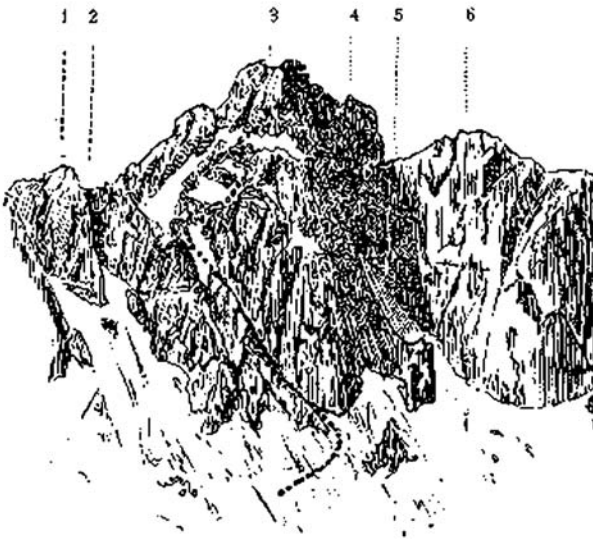

Maróthy Kálmán: Gömör Olivér (1903) – a Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1062) • Mgr. Ján Aláč felvétele

kör tagjaihoz, a Szepes-megyei Nagyörön (ma: Strážke) élő vallás- és kultúrtörténész **Czóbel István**hoz (1847–1932), annak húgához, a Szabolcs megyei Anarconson élő költőnőhöz, Czóbel Minkához (1855–1947), sógorukhoz, a festő Mednyánszky László báróhoz (1852–1919) és a szintén szepességi gyökerű, de már a Turóc megyei Necpálon honos, innen pedig az alföldi Pusztatornyára elszármazott **Justh Zsigmond** íróhoz (1863–1894). A társasághoz tartozott **Malonyai Dezső** és a roznói gyökerű **Pekár Gyula** is. Gömör Olivérnek a Czóbel Minkához írott leveleiből az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára 163 drb-ot őriz.

A századforduló budapesti művészvilágának is résztvevője Gömör Olivér. Csók István visszaemlékezése szerint a néhai Abbázia kávéház egyik asztaltársaságához tartozott. Erről így ír: „Már megint kávéház a színhely, de ezúttal nem Münchenben vagy Párizsban, csak Budapesten. Még a neve is Budapest. Nem elsőrangú hely, de azért – vagy éppen azért – jó volt mégis Mednyánszky László bárónak s egy csomó fiatal piktornak, kikhez képest Atlasz törpe volt. E fiatal piktorok névsora a következő: Réti, Thorma, Grünwald, Ferenczy, Faragó és Horthy Béla, a piktorképviselő vagy képviselő-piktorképviselő. Egy-két egészen kezdő óriás, köztük dobai Székely Andor. No meg jómagam is persze.

Mednyánszky László bárót, ezt az igazi peregrinus nagy művészt, már évek óta ismertük mindnyájan, ha ugyan ismeretségnek lehet nevezni azokat a futó találkozásokat, mikor néha-néha láttuk egymást. De most a millenium éve összehozott bennünket. Én első ízben egész véletlenül az Operaház előtt találkoztam vele. Azt hiszem, Ferenczy mutatott be bennünket egymásnak. Rém hideg volt. Rajtam prémes bunda. Mednyánszky egyszerű saccoöltönyben volt, mégsem fázott. Később tudtam meg, hogy

A Bibircs csúcsa négy toronyból áll. Ezek közül a magasabbik toronypár: a Gömör-torony (Ny) és a Hacker-torony (K) a Nagytarpataki völgy oldalán emelkedik (3)

a legnagyobb hidegben is fűtetlen szobában alszik. Jég-hideg zuhany után addig jár fel s alá míg meg nem szárad. Többé-kevésbé minden bohém az isten szabad ege alatt a vándormadár természetét örökli, de Mednyánszky olyan rekord, ami messze felül áll minden összehasonlításon. Nemcsak mint művész, de mint ember is egyike a legérdekesebbeknek, kikkel valaha találkoztam. Sőt mint ember, talán még érdekesebb. Akár Hollósy, kivel, dacára tökéletesen ellentétes egyéniségüknek, az ember önkéntelenül is összehasonlítja. Ő is, mint Hollósy, teljesen önálló, maga alkotta világban mozgott, ez az, ami szinte provokálja az összehasonlítást. Nemcsak magánvagyonai állapota fényes, de amit keres, biztosíthatna számára hozzáméltó megélhetést, de ő megelégszik kopott ruhájával, félretaposott cipőjével, hogy – mindenét elosztogathassa. És ezt nagyon jól tudják róla minden rendű és rangú kéregetői. Ha »véletlenül éppen nem volt pénze.« Ami pedig – éppen ennek folytán gyakran megesett – odaadott az ötven vagy száz koronát kérőnek egy képet, egyik-másik gyűjtő nem csekély örömeire, mert potom áron juthattak sokszor ezreket érő Mednyánszky-képek birtokába. Tudása, olvasottsága óriási és teljesen elütő minden másétól. A hindu és spiritizta tanokkal ő ismertetett meg bennünket oly vonzó s érdekesítő modorban, melynek lehetetlen volt ellenállni. Én el-elsakkoztam vele, míg a többiek diskuráltak. Kártya nem volt, csak néha biliárd. Sokszor nagyon érdekes témákat vitattunk meg az Operára néző ablaknál, hol asztalunk volt. Nemcsak művészetről, de a legelvonatibb tudományos dolgokról is. Hogyne. Hiszen ott ültek még Ferenczy, Thorma, Réti is, kit Hollósy már régebben duplafejű filozófnak hitt, annyi tudalék szorult széles, különös alakú koponyájába. Faragó száraz szarkazmusa is éles észre vallott, úgy hogy bátran állíthatom, az »Aquarium« egyik legnívósabb asztaltársaság volt a fővárosban. Volt is látogatónk bőven.

Mednyánszky keresztelte el a társaságot aquárium-

nak. Ő osztogatott állatneveket is valamennyiünknek. Ő maga magát vén házörző kutyának hívta. Én daxli névre hallgattam. Réti agár volt, Thorma ujjfundlandi, Gömör kigyó. Csak Ferenczyt hívta szent mókusnak. Mikor én azt kérdeztem tőle, miért? Hisz Ferenczy sem jobb a Deákné vásznánál? A legkomolyabban felelte:

– Te csak hallgass! Te daxli vagy. Ha mi imádkozunk, az nem olyan ideális, mint a szent mókus legprofánabb cselekedete.“

A Münchenből hazatérő **Hollósy Simon**nak az Aquarium körében szerzett első benyomásairól így ír: „Hollósy több mint tíz évi távollét után jött haza Magyarországra. Mennyire meg volt hatva, amint – meghallotta Banda Marci hegedűjén az első hangokat. Az Aquarium ezúttal nem filozofált. Nyoma sem volt egymás tanulmányozásának, ugyanis ezt tettük nagy ravaszul, titokban, legszívesebben, azon naív hitben, hogy a másik nem veszi észre. Most mindnyájan az öreget figyeltük, aki csillogó szemekkel, mohón szívta magába a rég nem hallott zenét...“

Minderre **Iványi-Grünwald Béla** is emlékezett.

„Budapestre épp a millenáris kiállítás megnyitáskor érkeztünk. Itt minden ragyogott, mindenütt ünnep volt. Az Abbázia-kávéházba alig mertünk beülni; ott, ahol mindenki ünnepi ruháját vette magára, az a harminc-negyven festőtáncos, mestereikkel együtt, olyan siralmas kopottan nézett ki.

Estére csak jobb kedvünk lett mégis; elmentünk meghallgatni egyik legjobb cigány zenekarunkat. A rég nem hallott nóták új életre keltettek bennünket és egy, valamennyiünknek felejthetetlen éjjel után, másnap Nagybányára utaztunk.

Ott már velünk voltak Thorma és Réti is.“

Csók István memoárjában így foglalja össze emlékeit:

„Szinte fáj az emlékezés. Most, hogy visszakényszerítem ezt az időt, úgy vagyok vele, mint Manfred, lord Byron hőse, kit szellemek gyűrűznek körül. Lónyay Sándort azóta elparentálta a főrendiház. Felesége nemrég követte őt. És testvérhúga, a szép Becsky Klára? Akkor azt hittük, angyal, oly szépen énekelt. Vajjon énekel-e most is még, mikor már csakugyan angyal? Akkor még Korányi, a későbbi pénzügyminiszter, nekünk csak Frici volt. Hogy otthagya ő is a párizsi követségi palotát, majd a piros bársonyszéket, egy intésére a nagy Kaszásnak. Akárcsak még előbb Ferenczy Károly, aki most is praktikus volt. Mesterművekbe rögzítette lelkét és ezzel biztosította lelkének a halhatatlanságát. Már Gömör Olit, ki szintén intim baráti körünkhöz tartozott, az arekép nélkül, mit Ferenczy festett róla, legfeljebb ha ketten emlegetnénk, Horthy Béla meg én.“

Nos, ennek az asztaltársaságnak az emlékét idézi meg Gömör Olivér az *Egy köpöedény története* c. regényében. A regény utolsó változatát – mint az alábbiakból kikövetkeztethető – apjának 1907-ben bekövetkezett halálát követően írta meg.

A regénybeli **Bényey Tibor** talán nem más, mint maga Gömör Olivér. Amennyiben azonosításunk helyes, így

jellemzi önmagát: „Bényei Tibor félig-meddig hajótörött existencia volt. Felvidéki vagyonos földbirtokos fia apai akarat ellen festőnek készült. De nemsokára belátta, hogy a groteszkben tetszelgő ízlésével nem tudja megnyerni a vevőközöniséget. Kényszerűségből újságírásra adta magát. Evvel se boldogult. Kegyetlen, semmit és senkit nem kímélő, cinikus élcelődései gyűlöltté tették. Nem volt kenyere. Megismerkedett a nyomorral, a kétes eszközeivel az adósságcsinálásnak és pénzszerzésnek, a lebujvendéglők és kávémerések törzsvendégeivel. De még mielőtt egészen elzúllott volna, egyetlen testvére, nemsokára utána apja meghalt, és így tekintélyes örökséghez jutott. Élete bohém éveiben elszokott a falusi lét egyenleges békéjétől. Otthon nem volt maradása. Budapesten telepedett le. De tulsoká élt a bűn és a tisztesség határvonalaán tengődő emberek, a váratlan ötletek, a hirtelen jólét és nyomor gyors változása pittoreszk környezetében, minthogy ne unta volna a jobb körök hypokrita társaságát, az etiketezett emberiség unalmas egyformaságát, a társalgás kész frázisait, hazugságait, nézeteit, melyek a jelentőségtelenség, a sajtócikkek sivár mezején teremnek. Csak annyit járt jobb körökbe, a mennyi épen szükséges volt, hogy ne menjen teljesen letört alak számba. Többnyire magának élt. Művészekkel még mindég összejött. De ezek között is jobban érezte magát a még nagygyá nem lett, vagy pályát tévesztettek körében, mint a hírneves mesterek czéhében. Szerette a fiatal óriások kávéházi filozofálását. Mint megfigyelő, az emberi hülyeségek, léhaságok és különczségek amatőrje, fenntartotta összeköttetéseit a kétes existenciákkal is, kikkel kényszerűségből töltötte élete nyomorteljes éveit. Még mindég szívesen kereste fel a törzsasztalt a lebujkávémérésben, s mulatott a gyakran kifíczamodott észjárású, de mindég az élet rejtélyei mély ismeretéről tanúskodó beszédeken. Titkos czimboráit néha segítette is, de eléggé ismerté őket, hogy közelebbi összeköttetéstől tartózkodják.“

Kaplonyi Jenő mintájaként két személy jöhet szóba. Az egyikük a Bereg megyei származású **Horthy Béla** (1869–1943), Csók István fogalmazásában: „a piktor-képviselő vagy képviselő-piktor“, a társaságból az egyetlen, aki országgyűlési képviselő is lett. Ő volt az, akit „nemsoká piktúrája, de predikátuma is nagybányainak minősítette“. (Különben **Horthy Miklós** kormányzó unokabátyja volt.) A Gömör–Kishonti Múzeum egy szép olajképét őrzi, amely Gömör Olivér hagyatékából került ide. Mint lentebb olvasható, járt is Serkében. A másik lehetséges személy pedig az apja származása révén gömöri gyökerekkel rendelkező **Pekár Gyula** (1867–1937), egyébként szintén parlamenti képviselő, akire ugyancsak ráillik az eredetileg jogot tanuló, de az apai akarat ellenére festőnek készülő, majd újságíráskodó értelmiségi képe. (Apjával, az 1838-ban a Rozsnyón született **Imrével** együtt 1899. szept. 9-én „**rozsnói**“ előnévvel nyert magyar nemességet.)

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy az említett két regénybeli alak között tapasztalható némi átjárás, ami vélhetően az írói szabadságnak, illetve szándéknak tudható be. Példának okáért, mindaz, ami Kaplonyinak a

szolgabírói múltjáról, majd a szolgálatai „érdemeként“ elnyert minisztériumi állásáról olvasható, óhatatlanul is Gömör Olivér élettörténetét juttatja eszünkbe.

Alighanem Mednyánszky László ihlette a „vén festő“, **Tsrepelka** alakját. Baráti kapcsolatukat Csók István és Ferenczy Károly megemlékezésén túl Gömör Olivér levelezése és maga Mednyánszky László is igazolja, aki 1911. november 5-én, vasárnap délután 3 órakor ezt jegyzi fel a naplójába: „...Pénteken reggel indultam Pestről és este ideérkeztem Serkére. A szombatot eljáráltuk Olival, sok szépet láttam, este jött Horthy Béla.

Ma délelőtt rajzoltam, most itt vagyok csöndes szobában, egészen a tied.

A lenyugvó nap bevilágít, ablakom előtt fák, őszi lomb, távol egy hegy, az ég kék és arany, a gyepek még élénk zöld, ott alul sárga és barna levelek borítják. Ott ahol a nap leáldozott, egy világító arany felhő látszik közvetlen a szürke-kék hegy gerince felett. Nyugalom és béke némi szomorú érzéssel vegyítve, közeledik a tél. Búcsúzik az élet, de ismét visszajön, visszajön a tavasz...“

Hogy is fogalmaz Malonyay Dezső? „Mert úgy bukkanik ő elő, váratlanul, hol a messzi Óceán partján, valahol Finistérebén, hol Itáliában, hol Párisban, hol itt Pesten, majd meg valahol a Karsztban, vagy a Kárpátok közt, vagy Bécsben vagy a budai hegyek közt, majd meg a Tisza mentén, vagy a regényes Vág völgyében – mintha csak a szomszédból jönne, s aztán indul tovább, el messzire, mintha csak a szomszédba sétálna át...“

November 11-én már szülőhelyén, a Vág menti Beckóban emlékezik Serkére, imígyen:

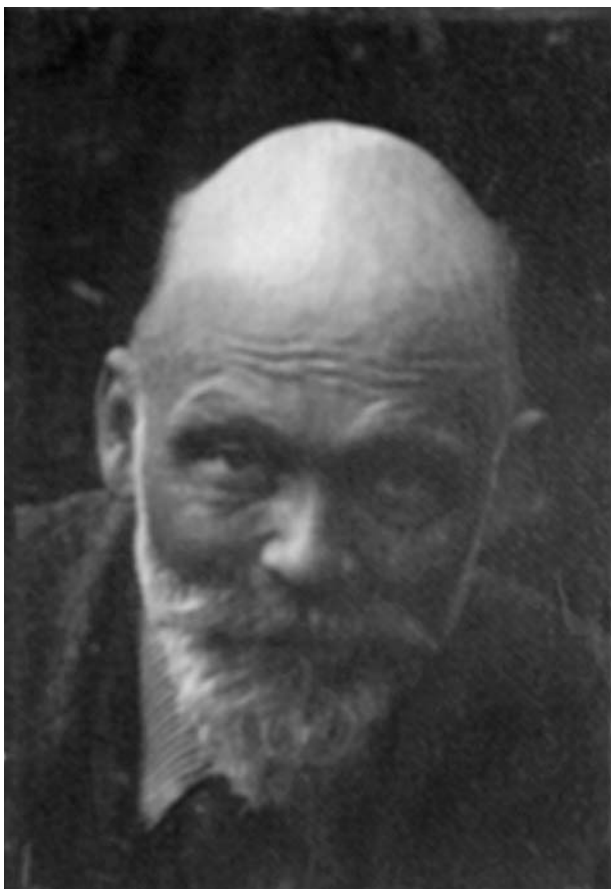
„A múlt vasárnapot Serkén töltöttem Olival. Ott volt felesége, Margit, nővére és Horthy Béla. Délután visszahúzódtam és veled voltam estig. Ablakomon bevilágított a lenyugvó nap, annyira közel éreztem magam hozzád és a múlthoz, megnyugodtam. Alkonyatkor eljött Oli, kimentünk. Sok szépet láttam Serkén és vidékén, az őszt egész pompájában. Szerdán utaztam el 5 órakor este...“

Gömör Olivér hagyatékában összesen hat Mednyánszky-rajz maradt meg.

Mindkettőjüknek igen kedvelt tartózkodási helye volt Nagyőr. Mednyánszky 10 éves korától élt a nagyőri kastélyban, itt volt egyetlen állandó műterme is. Gömör Olivér is gyakorta emlegeti Nagyőrt. 1904. december 26-án kelt levelében arról vall, hogy nem a haláltól, hanem az öregségtől fél, s attól, hogy a félelem következtében „minden hely, amelyet valaha szerettem, az idegeimre fog menni. Így van ez már Csetnekkal, Pohorellával, Hágival és Serkével, Bécs idegen lett, Pest szörnyűbb mint valaha, csak a lipői Tátra érintetlen és Nagyőr... de meddig?“

A többi személy azonosítása bizonytalanabb. Hecht úr alakja mögött talán a Mednyánszky László Naplójában emlegetett **Bettelheim (Seres) Károly** műkereskedő személye rejtőzik.

Nem kizárt, hogy Dr. **Ország Izorban Kiss Józsefet**, A Hét c. hetilap főszerkesztőjét örökíti meg. (Erre vallhat pl. a következő utalás a regényben: „és szerkesztője valaha Rosenstengl Izidor névre hallgatott. Fia volt Bényeiek egy-

Mednyánszky László Gömory Olivér (?) felvételén – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (217/62) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

kori regálebérlőjének. A kis korcsmáros nem akart, vagy nem tudott fiának módot nyújtani, hogy jogot végezzen. Tibor kölcsönözte neki annak idején a szükséges pénzeszközöt, hogy járhasson az egyetemre.“ Amiért az azonosság lehetségesnek vélem, a következő: Kiss Józsefnek eredeti családneve **Klein**, édesapja pedig éppen Serkében, Gömör Olivér falujában bérelte a korcsmáltatási jogot. Ugyanakkor nyilván nem a tőle 26 évvel fiatalabb Olivér, hanem esetleg apja, János segíthette a későbbi költőszerszertől anyagilag.

Az 1890-ben induló A Hét a 19/20. század fordulójának meghatározó lapja. Noha nyitott volt a korszak

A nagyóri kastély ma • Kövesdi Károly felvétele

szinte valamennyi alkotója előtt, igazából a fiatal nemzedék fóruma volt. Sokat publikált benne egyebek közt **Bródy Sándor**, **Heltai Jenő**, **Herceg Ferenc**, **Krúdy Gyula**, **Mikszáth Kálmán**, **Papp Dániel**, **Thury Zoltán**... Főmunkatársként **Ambrus Zoltán** (1861–1932) és Justh Zsigmond (1863–1894) jegyezték. A lap minden korszerű törekvésről beszámol. (Legalább zárójelben azonban jegyezzük ide, hogy az említett szerzők többsége a szinte egyidőben induló *Az Én Ujságom* c. lapnak is munkatársa, amelyet Kiss József egykori rimaszombati gimnazista társa, **Pósa Lajos** szerkeszt, s teremti meg a semmiből a magyar gyermekirodalmat. – A Hét 1891. április 12-ei számában ír Pósa Lajosról.)

A Hét lelkesen karolta fel az első magyar impresszionista művészkolóniát is. Kiss József már az indulás évében, 1896-ban megkereste a nagybányaiakat, azaz azt a művészcsoporthoz, amelynek – mint az elmondottakból kiderült – Gömory Olivér is tagja volt. Válogatott költeményeinek díszkiadásához keresett illusztrátorokat. A megkeresés sikeres volt: több mint hatvan grafika és festmény díszíti a megjelent kötetet, többnyire zsánerképek.

Gömory Olivér fényképezett is. Leveleiben 1905-ben említi, hogy fényképezni tanul. Megörökítette egyebek közt a Magas-Tátra, Budapest és a Serke-környéki táj szépségeit. Képeivel a *Műcsarnok* kiállításán részt vett. Egyik felvételén a serkei kúria, egy másikon a templom látható.

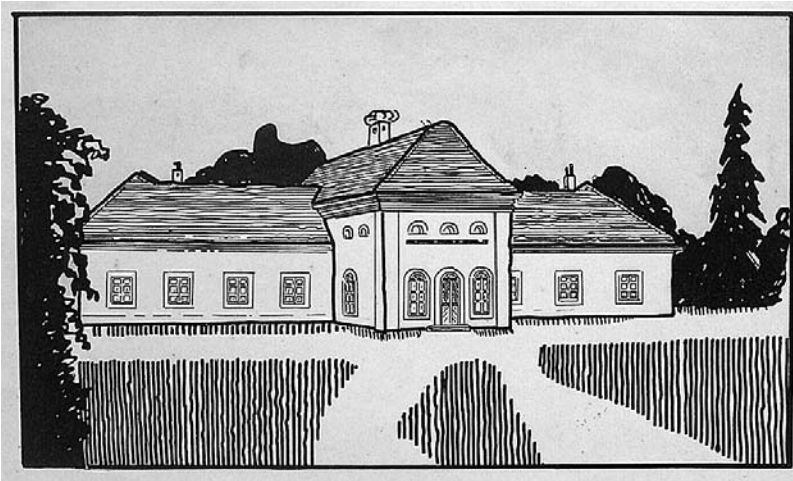

A kúria udvari része, háttérben a Várhegy
Gömory Olivér (?) felvétele

Serkei táj. Háttérben a templom és a Várhegy
Gömory Olivér (?) felvétele

A serkei Gömör-kúria metamorfózisai

*A Gömör-kúria a 20. század elején.
Ismeretlen szerző rajza – A Gömör-Kishonti
Múzeum gyűjteményeiből (HU 228)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója*

*A Gömör-kúria az 1970-es években
Czenhe Zoltán felvétele*

A Gömör-kúria ma • Gecse Attila felvétele

A Gömör-kúria ma • Gecse Attila felvétele

*

Gömöry Olivérnek jelen pillanatban három elkészült prózai munkájáról tudunk. Ezek közül mindössze egy jelent meg nyomtatásban (*Erdő, mező és aszfalt*. Bp., 1900). Adataink szerint két másik munkája közül a *Ficzek Margit lakadalma* c. korai művével utóbb nem volt elégedett, 1902. április 26-án azt írja Czóbel Minkának, hogy nem érdemes elolvasni, későbbi munkái stílusban sokkal erősebbek. Mint írja, eredetileg el akarta égetni, de utóbb – teátrálisnak tartván ebbéli szándékát – meggondolta magát. A fentebb már idézett Egy köpödedény története c. kisregényét többször is átdolgozta. 1904 januárjában például arról tájékoztatja Czóbel Minkát, hogy „a Köpödedény-nyel ismét egyszer elkészültem, remélhetőleg utoljára”. A ránkmaradt szövegből arra lehet következtetni, hogy nem így történt. A regénybeli utalásokból (testvére, majd édesapja halála) úgy látszik, hogy ez a változat nem korábbi mint 1908.

Mindkét említett regénye a gömöri református egyházmege levéltárában maradt meg, az előbbi töredékesen.

Leveleiben utal még egy *Fekete páva* címet viselő regényére, valamint arra, hogy formálódik a fejében egy további regény is, de ez utóbbi még nem érett arra, hogy papírra vesse. Ezzel összefüggésben igencsak megfontolandó kérdéseket vet fel az a munka, amely *A kereszt árnyékában* címen először a *Gömöri Hírlap* 1992. évfolyamában jelent meg folytatásokban, majd részletei a Csemadok rimaszombati szervezetének kérész-életű ERESZ c. tájékoztatójában, illetve az *Irodalmi Szemlében* (2006/10.). A mű egy pap emlékezései révén mutatja be a 14. századi Serke mindennapjait, illetve a korabeli társadalom és egyház állapotát. Számos jel mutat arra, hogy ennek a – részben felismerhetően átdolgozott – munkának az eredetije a századfordulón készülhetett. A jelen sorok írója egyáltalán nem tartja elképzelhetetlennek, sőt, hajlamos azt gondolni, hogy Gömöry Olivérnek alkalmasint köze lehet hozzá. S talán nem csak ehhez a publikált munkához. Várhat még ránk e tekintetben is egy-két meglepetés a jövőben...

Gömöry azonban nem csupán prózát írt. Fennmaradt a gömöri református egyházmege levéltárában regényei mellett egy ciklusnyi verse is. Költeményei egybecsengek, „rímelnék” barátnéja, a **Szepesi Attila** által „anarcsi boszorkány”-ként emlegetett Czóbel Minka rokon műveivel, aki – „vénséges vénen úgy múlt el, hogy szinte már senki sem tudott arról a hajdani lobogó leányról, aki magyarul, franciául, angolul, németül verselt, magyar klasszikusokat fordított nyugati nyelvekre, nyugati moderneket fordított magyarra, először szólalt meg magyarul a franciás dekadencia hangján, szinte előzmények nélkül elkezdett magyar szabad verseket írni. [...] Micsoda elvagyódás és sóvárgás szól *A szél* című vers varázslatos tükörijátékában: »Királykisasszony egymagába / Kinéz az ablakon / Sötétlő erdő távolába. / Zúgó vadon / Keríti a nagy ősi várat, / Árkát – falát. / Királykisasszony belefá-

rad, / Nézni a távol némaságot, / A végtelenbe elterülő, / Sötét fényükbe elmerülő / Zöld éjszakát / Királykisasszony visszafordul, / Tükör falába néz, / Tükörbe ablak képe csorbul, / S a végtelenbe vész. / Végtelen, üres keretében / Sugár alak, / Feje felett gyászfátyolképpen / Tükörfal elhaló vizében / Mint madársereg ingó szárnya, / Elsuhanó, nyugtalan árnya, / Sötét gallyak...« *Ki írt le ekkor még ilyesmit, hogy »zöld éjszaka?« És ki érezte meg egy ablak keretében felrémelő, tükrök előtt álló »sugár alakban«, mely a végtelenségig sokszorozódik a tükörijáték által, a szellem borzongató üdvözlését?»* – Válaszunk: a költőnő barátja, a maga és barátai kedvtelésére írogató serkei földbirtokos, Gömöry Olivér.

Gömörynek a „primitív” kultúrák felé való fordulása egyébként nem csupán a kortárs **Francis Jammes** felfedezése révén tanúsítható, de példának okáért azzal is, hogy könyvtárából nem hiányzott klasszikus brit etnológia utolsó képviselőjének, **James G. Frazer**nek eredetileg 1890-ben megjelent, majd több kötettel bővített *Aranyág* (*The Golden Bough*) c. klasszikus munkája sem. Ezzel egyidejűleg fordul a figyelme, talán barátja, Justh Zsigmond hatásától sem mentesen, a magyar paraszti élet felé is. Ennek lenyomata is kitapintható a műveiben.

„Soha annyi kitűnő kismester, mint ekkor: *Gozsdu Elek* (1849–1919), *Petelei István* (1852–1910), *Ambrus Zoltán*, *Justh Zsigmond*, *Papp Dániel* (1865–1900), *Tömörkény István* (1866–1917), *Cholnoky Viktor* (1868–1912), *Cholnoky Jenő* (1870–1950), *Thury Zoltán* (1870–1906), *Lovik Károly* (1874–1915) – *hogy csak a legkiválóbbakat említsük*” – összegzi a századforduló irodalmát a monográfus. (Persze, a külön kategóriát képviselő – Kiss Józsefhez és Pósa Lajoshoz hasonlóan, egykoron szintén rimaszombati gimnazista – Mikszáth Kálmánt sem felejtve el.)

Immáron közéjük sorolhatjuk az újonnan felfedezett „gömöri Szindbád”-ot, Gömöry Olivért is.

JEGYZETEK:

Török Petra (2004)

¹ Gerg = Gergely Tibor. Lesznai Anna harmadik férje, grafikusművész, festő, akit 1917 körül ismert meg, és akivel haláláig együtt élt.

² Herbert = Bauer Herbert, későbbi nevén Balázs Béla, aki Lesznai egyik legközelebbi barátja volt. Lesznai alakja több helyen is megjelenik írásaiban, pl. *Mese a Logody utcáról* című novellájában és a *Lehetetlen emberek* című regényében. Mindketten alapítói voltak a Vasárnapi Társaság néven ismert intellektuális körnek.

³ L. Zoltán: Lesznai Anna kedvese 1912-13 körül. Alakját nem sikerült pontosan azonosítani. Vezér Erzsébet Lesznai Annáról írott kismonográfiája (Kossuth Könyvkiadó, 1970.) szerint egy környékbeli birtokos volt. Balázs Béla naplójában megemlíti a vele való 1912-es találkozását, és rendkívül elítélő véleményt fogalmaz meg róla. Lásd: Balázs Béla: *Napló*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1982. I. kötet, 553.

* smankerli = Németországból hozzánk népszerűsített sütemény, különösen a 19. század második felében kedvelték.

** A szerző köszönetet mond az anyaggyűjtés során nyújtott támogatásért Rabec István muzeológusnak (PIM), a Gömör–Kishonti Múzeum munkatársainak, Pohóczky Béla serkei református- és várgedei evangélikus lelkésznek, Kovács Hajnalka egyetemi hallgatónak, valamint Kisfaludy Nándor serkei polgármesternek.

IRODALOM - FORRÁSOK

Csók István

1990: Emlékezéseim. Budapest

Danis Tamás2006a: A magyar színházat fénylő csillaga. Maróthy Margit és Gömör. In: Visszapillantások. Gömör-Kishonti Téka 13. Rimaszombat. 280-289. o.
2006b: Serke, a hajdani járási székhely. In: Visszapillantások. Gömör-Kishonti Téka 13. Rimaszombat. 230-236. o.**Dolník, Juraj**

2003: Jazykové seabedomie. Slovenská reč 68, No. 5, pp. 257 - 270. o.

Dévényi Iván

1973: Gömör Olivér, Ferenczy Károly barátja és modellje. Irodalmi Szemle XVI/3, 267-68. o.

Drenko, Jozef

2006: Kunova Teplica (monografia). Kunova Teplica

Eisele Gusztáv (szerk.)

1907: Gömör és Borsod vármegyék bányászati és kohászati monográfiája. Selmezbánya

Ferenczy Valér

1935: Ferenczy Károly (1862–1917) Budapest

Forgon Mihály, mihályfalusi

1909: Gömör-Kishont vármegye nemes családjai I-II. Kolozsvár

Gömöry János

1964: Emlékeim egy letűnt világról. Budapest

Grósz, Alfréd

1911: Die Hohe Tatra. Geschichte des Karpathenvereins. Stuttgart.

Justh Zsigmond

1977: Naplója és Levelei. (szerk. Kozocsa Sándor) Budapest

Kiss József

1934: és kerek asztala. A költő prózai írásai és kortársainak visszaemlékezései. Budapest

G. Kovács Gyula

2002: Serke története. Serke

Lesznai Anna

1966: Kezdetben volt a kert. I-II. Budapest

Malonyay Dezső

1905: Mednyánszky. Budapest

1906: A fiatalok. Budapest

Mednyánszky László

2003: feljegyzései 1877–1918. (Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és mutatókat készítette, az utószót írta Bardoly István) Budapest, Magyar Nemzeti Galéria

Réti István

1924: Nagybányai művészek (Két halott és két élő) II. Ferenczy Károly (1862–1917). Nyugat

Szepesi Attila

1999: Az anarcsi boszorkány. Czóbel Minka varázslásai. Kortárs. 43. évf. 6. sz.

Szombathy Viktor

1982: Gömöri jegyzetek. Irodalmi Szemle XXV/3, 266-69. o.

Tóth Samu

1888: A szerkei ev. ref. egyház története. Rimaszombat

Tököly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón? Gömör-Kishonti Téka 5. Somorja

2004: Kastélyok, kúriák, udvarházak Gömörben II. Somorja

Török Petra

2004: A körtvélyesi „Jardin Paradise“ – Lesznai Anna felvidéki Árkádiája. Uj Szó, Pozsony (június 25)

Turezel Lajos

2002: Emlékezések Szombathy Viktorra. Gömörország III/2. 13-16. o.

Valkó Józsefné szül. Huszti Rózsa

é.n.: Serke község története. Magánkiadás

Vezér Erzsébet

1967: Beszélgetés Lesznai Annával. In: Beszélgetések. Budapest. Petőfi Irodalmi Múzeum

1979: Lesznai Anna élete. Budapest

A dualizmus válsága (1890–1905) In: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepek/veres/veres23hthm>

A Gömöry család levéltára (Besztercebányai Állami Területi Levéltár, Gömör-Kishonti Múzeum – Rimaszombat, Református Tudományos Gyűjtemények – Rimaszombat)

Gömöry Olivér levelei Czóbel Minkához

Összesen 163 levelét őrzi az OSzK. Az első levelét 1899. szeptember 8-án írta, az utolsó 1909. január 21-én kelt. A megmaradt levelezés első szakaszában, 1902 végéig viszonylag szórványosan ragad tollat (összesen 12 drb. maradt ránk), annál intenzívebb és rendszeresebb levélíróként mutatkozik 1903 és 1905 között, majd ismét lanyhul a levelezési hajlama. 1908-ban mindössze egyetlen levele ismert. A levelezés megszakadása talán összefügghet újbóli megnősülésével.

Leveleit mives, víznyomásos papíron, többségében géppel írta. A levelek fejlécén ott szerepel lakóhelye: II. kerület, Zsigmond utca 9.

Jellemző a 19/20. század fordulójára, hogy két író, akik műveiket magyar nyelven írják, egymás között németül leveleznek. Érdekes bepillantást engednek írója lelki-világába. Ír kortársairól, művészekről, hitről, teozófiáról, egyházzól, politikáról... Érdeemes volna ezt a levelezést majdan teljes egészében bemutatni.

Íme, néhány levél, ízelítőként.

1903. április 26.

Nagyon köszönöm a gentiánokat (= őszi tárnics, Gentiána amarella – a szerk. megj.), gyönyörű szépek és egészen frissen érkeztek, még sokáig el fognak állni. Egy mohával és vízzel teli réz vázában biztosan jól fognak mutatni, nagy örömet okoznak nekem.

Akibáról semmi hír, mégis nagy élvezettel festem le fantáziámmal az esküvőjét, nászútját stb. Ugyanígy az első látogatásokat a rokonságban és megjelenését Mirinél és Arisztónál, és Máriássy Géza bánatát, hogy mindez nem Vidor lányával történik. Alkalmassint látom, hogy a pesti művészet, szalonvilág – emberek, akik pénz nélkül akarnak mecénások lenni, akik dilettánsként szeretnének pénzt keresni, akik azt képzelik, hogy Hubaynál vagy a Múbarátok és Csáky Anna irodalmi zsúrjain az arisztokraták között vannak stb. – tulajdonképpen pénzt keres, és pedig látszólag humorral.

Garniert nem látni, és Raffaelli olajpasztelljével csak Vajda fest, ami nem szép. Különböznék kevés időm van mindennek a megfigyelésére. Odakünn mégis szebb, és ráadásul egy mellszoborhoz ülök modellt. Részemről meglehetősen könnyelműen, mert most egy bizonyos ideig nem vágathatom le a hajam, pedig már itt lenne az ideje.

Az opálbotrány apropóján látszik, hogy az argot (= zsargon – a szerk.) és a nyelv hogyan fejlődik. A helyiséget „Mintakávécsarnok“-nak hívták. A „minta“ szónak most egy más jelentése van. Azt mondjuk: „mintafiú, mintalány“ stb. Miri Polignac Mintakecskéjéről beszélne.

És még mindig látogatásokat kell tenni. Így Feszty Rózsánál is. Szereti Maga azt a szokást, miszerint minden hölgynek mindig kezet kell csókolni? Én nem. De úgy néz

ki, a nők ezt szeretik. Róza újabban olyan vehemensen nyújtotta a kezét csókra, hogy majdnem kiverte a fogam.

Régniertől megjelent egy új, modern regény. Miután elolvastam, elküldöm Magának Anarcsra. Franciaország-hoz viszonyítva még a jó régi időköt éljük. A Fuimusban az a világ van ábrázolva, mely pusztulóban van, az én Fekete pávámban, ahogy elpusztul. Régnier már messzebb van. Itt látható, ahogyan a már elpusztult világ épavei a párizsi élet hullámain hanykódnak.

Szóval még mindig akarja olvasni a regényeimet? Akkor nyáron elviszem magának őket. Most nem akarom elküldeni, mert talán alkalom adódik a nyomtatásra. Mellesleg Ficzek Margit nem érdemes az olvasásra. A későbbi művek stílusban erősen meghaladják. [...] Tulajdonképpen el kellett volna égetnem. Ezt csak azért nem teszem, mert nevetségesen teátrális lenne.

A német hűség, azt hiszem, nem más, mint a bornírt-ságnak a sajtóban való kifejezése. Egy ilyen kretén persze túl bornírt annak lehetőségét illetően, hogy másként cselekedjen, lásson. Emlékeim szerint ez egy magánügy. Például a Pókhálókból világosan emlékszem az összehátásra, a puha sorsfonál kérlelhetetlenségére és a részletekből csak a „semmi babám“, a fehér macska és a mezít-lábas szolgálólány sárban való toporgása maradt meg elevenen. Úgy látszik, ez a lényeg. Különb, azt hiszem, hogy a látszólag bonyolult dolgok egyszerűbbek, a látszólag egyszerűek komplikáltabbak, mint az ember gondolni szeretné.

Harkányi Béla motja (= szava – a szerk.): A nyelvtelenségéről, beszédéről van szó. Példaként Vámbéry és Iska szolgál, aki hét nyelven beszél. Nyolcadikként hozzátennem az ugocsait is. Harkányi: mindenesetre ezt az idiómát tökéletesen bírja. Csak hiszi a grófnő, hogy ez magyar, de tévedésben van.

A gentiánok tegnap előtti érkezésük óta, mikor is egy látogatás miatt meg kellett szakítanom a levélírást, még mindig nagyon jól tartják magukat.

Mégegyszer nagyon köszönöm a kedves küldeményt. Mindenkit üdvözölve csókolom a kezét:

1904. december 2.

Tehát ismét hevesen érdeklődik a politika iránt? Csak azt írhatom Önnek, hogy most a jövődő nem ismeretes, az kizárólag a Fenség idegeitől függ. Ha nem buktatja meg Tiszát, amit történetesen Andrassyék remélnek, akkor az energiájával és jól összeszedett pártjával a dolgot véghez viszi és az Apponyi- és Kossuth-féle sodródásnak véget vet. Eddig semmi veszély nem fenyeget, senkit sem hívtak a császárhoz, de nálunk minden lehetséges, ha a császár a túl sok tüntetéstől megijed. De itt is jó az erő, csak éppen az ember nem merészkedik olyan módon demonstrálni, mint a öreg Széll asszonyosság idején.

Nagyőr nagyon jó volt nekem, és amikor az estéket könnyű és nem nagy társaságban töltöm, aludni is tudok, és kicsit több pénzzel, ami az utazást, csavargást, egy-

szóval az intenzív mozgást lehetővé tenné, ismét fiatal lennék, és ez egyfajta valóság volna. Poligna soha sem tűnik vie de pensée által irányítottnak, különben tudná, milyen keveset ér. De azt éreztem, és tudom, hogy csak a puhányok számára való Surrogat, akinek semmi ereje a valósághoz nincs. A tőle ajánlott könyveket nem ismerem, de a szerzőiket igen. Schüre egy commis voyageur a theozófiában, Rimbaud Verlain egy kollégája, de sokkal gyengébb... Huysman természetesen olvasható. Kis Khina mindig érdekel engem, és így talán sokkal jobban ismerem, mintha ott lettem volna, hiszen valami mindig átveri a jelenlegi emberiséget. Istvánnak a politikáról még semmi elképzelése, Apponyiék megvetése és a Tiszával szembeni düh még kordában tartja, és végtére igaza van, mindez csak egy epizód, hogy köztársaság vagy reakció, ez is csak látszat, a lényeges, hogy mely fajok fogják a világhatalmat egymás közt felosztani, és a mi sorsunk nem Tisza, Apponyi, és végképp nem a Hunt-Pázmánok, hanem Mutsuhito és Stössel révén fog eldőlni, ahol a viszonyok ismét érdekesek lesznek, s ahol még sok ember van, akik ölhetnek és halhatnak... Ha erre az ember nem képes, akkor életképtelen, és eleve azoknak a zsákmánya, akik még erre képesek.

A képkiállítás mesquin, kivétel Puffo, aki a maga tipikus, de ezúttal különösen jól sikerült tájképeit, és Ferenczy, aki egyetlenség jó, anyagában és eszmeiségében jól eltalált Malonyay-portrét állított ki. Minden egyéb, ha nem is totálisan rossz, de még csak nem is azon a színvonalon van, ami elvárható, hiányzik a haladás, igen, decadance, még Vaszarjál is, utolsó reményemnél. A színházat az én idegeim abszolúte nem viselik el, éppúgy mint az idegen társaságot, úgyhogy az életem az utcán és pár ismerős körében zajlik, de mégis kezdek már jobban lenni és történetesen több pénzzel a tavasszal már egy könnyelműbb, fiatal életet élhetnék, bár az olvasás menne, de nem fogok semmi jót írni, és az én öreg szüleim túlságosan felizgatnak... egyszerűen most nagyobb Change-mentre lenne szükségem, másik városra, más emberekre, másik lakásra, más szokásokra, dolgokra, amelyek egy időre a valóság látszatát kelthetnék. Mit ír Miri? Nem hallott róla semmi sajtót?

1904. december 26.

Nagyon köszönöm Önnek a karácsonyi jókívánságokat és hogy olyan szíves volt gondolni a Gányó Julcsára, amely könyvet nekem nem sikerült megszerezni és a liseuse jól áll a részeg hercegnőknek. Nagyon érdekelt ezenkívül, amit a parasztlélek áthatolhatatlanságáról írt. Önnek abban nagyon igaza van, azt hiszem, más emberek lelkéhez hasonlóan lett megteremtve, csak nekünk talán több szerepünk van és azért nem mindenki tud olyan jól játszani... igen, az ember nem ismerhet senkit, mert 99 százaléka a kis és nagy eseményeknek, nevezetesen a zsenge ifjúkorból, amelyek az embert formálják, szülők, nagyszülők, kiknek fajából származnak, ismeretlenek

kell maradnia... ezért sose csodálkozzon az ember, ha valakiben csalódik, nem tehet róla, hogy ez másképp van, mint a Mannequin, akit a neve által ítélünk meg, és még kevésbé ítélkezhet az ember azon dolgok felett, amelyek a mi ismerőseinket számunkra ismeretlen millióben érik. Mindez annyira igaz, hogy én például most apámon, az ő 92 évében egészen új, eddig gondosan titokban tartott vonásokat ismerek fel.

Karácsony este otthon voltam, borzasztó volt, évről évre szegényesebb, igen, attól tartok, hogy nem a haláltól, hanem az öregségtől való félelmemből minden hely, amelyet valaha szerettem, az idegeimre fog menni. Így van ez már Csetnekkel, Pohorellával, Hágival és Serkével, Bécstől elidegenedtem, Pest szörnyűbb mint valaha, csak a lipcsei-Tátra érintetlen még és Nagyór... de meddig? Table d' hôte, az embereknek igazuk lehet, de Mednyánszky Dénes nem a beszéd, de egy elijesztő példa révén úgy tanítja az embert, hogy az sem semmi. Mindenesetre a japánoknak igazuk van, amikor gyermekeiket úgy nevelik, hogy minden további nélkül gyilkoljanak és harakirit kövessenek el. Egyébként nagyon kíváncsi vagyok a háború végére, amelyről a két legokosabb ember, akit ismerek, Görgey Artur és Papa egymásnak ellentétes véleménnyel van: Görgey a japánoknak, Papa pedig az oroszoknak jósolja a győzelmet, mégpedig nem ezen vagy azon csata alapján, ám egy év óta következetesen.

Nagyórról nem tudok semmit, innen ugyanúgy semmit, mivel itt a világ napról napra érthetlenebb, az emberek önmagukban ellentmondóak, senki nincs már itt, akivel értelmesen beszélni lehetne, sőt, senkinek nincs saját véleménye. A saját vélemény egyáltalán ártal-

Czöbel Minka

mas és kellemetlen, ezt kellene már a gyerekekből is kivenni. Sajnos, nem volt bátorságom megtenni és most már túl öreg vagyok, hogy az egész világ véleményéhez szoktassam magam. Van már maguknál korteskedés? Gömörben még kevésbé, Pesten sokkalta inkább és nehéz kiismerni magát az embernek, mit akarnak az emberek, hiszen mindenki minden nap másként beszél, mindenki aszerint, hogy kivel volt előző nap együtt. Meglepett, mikor egyik este ismerőseimnél voltam, ahol előző este Majláth Józsi volt, s azzal fogadtak, hogy úgy beszélt a politikáról, mintha az én véleményemet hallották volna... de teljesen másként cselekedszik.

Mit beszél Musztafa Kőrösmezőről? Tényleg ott volt? És Maga vele? Ha az ember nem egy koldus, akkor még valahogy el tudja rendezni az életét, ez is egy tanítás, melyet az ember elég későn tapasztal meg, mikor már a fiatalság kezd hiányozni.

Látta az Élet c. újságban a képét díszruhában? Ugyanazon az oldalon van mint Iska, és olyan gazdagnak néz ki, hogy már senki sem fog a Maga irományaiért fizetni. Malonyaynak ellenben 16 szobája és 7 hordára van, most egyszerre 90.000 koronát kell kapnia a kormánytól, és még nagyobb tervei vannak, amelyek sikerülni fognak neki. Lennék csak mint ő! De ez hiábavaló, én reménytelenül tehetségtelen vagyok.

1907. május 15.

Írógépem betegsége következtében csak most jutok hozzá, hogy megköszönjem Önnek a párizsi híradást és közöljem, hogy Iska kandúrja lezuhant a harmadik emeletről és agyonütötte magát. A városban, ahol az ember lakik, se gyereke se állata ne legyen. Különben itt már nyár dereka van és semmi kilátás arra, hogy június vége előtt elmúljon. Itthon ismét rosszabbul megy, nekem valószínűleg nem lesz bátorságom az Alpokba menni és a nyarat a megszokott módon kell eltöltenem. Guaugint látva... egy szegénytelen fumista... ha az ember nem hogy rajzolni, de még festeni sem tud, akkor hagyja abba... de szórakoztató látni, hogy vannak emberek, akik őt, a minden stílusalanságot felkaroló zsidó sajtó által az orruknál fogva vezetve, csodálják. Egyáltalán, a szecesszió számomra specifikus zsidó jelenségnek kezd látszani, éppoly kellemetlen, mint a szocializmus és a kereszténység. Remélhetőleg megvolt Párizsban a várt élvezet, vagy más,... ez azonban kibírhatatlan itt... az ismerőseim ostoba csínyeket tesznek... Lónyayék beléptek a Park klubba... egy kényelmes házzal kevesebb... az én szolgálóm asszentálva... pénz kevés... az iparos megbízhatatlan... mit tegyen az ember? Meséltem már Önnek, hogy Miri Zápolya Krisztinától származik? Közöltem vele, de választ nem kaptam. Kézcsókkal G[ömöry] O[livér]

Pap Ágnes

Gömöryné Maróthy Margit és a teozófia

Maróthy Margit életrajzi adatait a lexikonok pontatlanul közlik, aminek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy egymástól vették át a hibás dátumot. A *Petőfi Irodalmi Múzeum Magyar Életrajzi Indexe* is a lexikonokban feltüntetett 1873-at adja meg születési évként, de napot és hónapot nem említ, ami azért is furcsa, mert az egyik, hivatkozásként feltüntetett műben, **Gulyás Pál** *Magyar írók életrajzi lexikonában* szerepel az a vélhetően pontos dátum, 1872. november 9-e, amit **Danis Tamás** rima-szombati helytörténész-tanár is közöl tanulmányában.¹ Ugyanígy a halálozási dátuma is különbözik a PIM adatbázisában megadott 1953-tól, Danis Tamás szerint 1955. február 27-én halt meg.

Maróthy Margit tehát 1872. november 9-én született a Szatmár megyei Rozsályban. 1883-ban szüleivel Pestre költözött, ahol a *Veres Pálné Nőképzőben*, majd az *Állami Felsőbb Leányiskolában* végezte középiskolai tanulmányait. 1886-ban iratkozott be a *Színművészeti Akadémiára*. Színészi pályafutását 1891-ben a *Nemzeti Színházban* kezdte, majd **Paulay Ede** tanácsára a *Kolozsvári Nemzeti Színházba* ment gyakorlatra. Itt több szerepében is távoli rokona, **Ráthonyi Ákos** volt a partnere, akivel 1893-ban Rozsályban házasságot kötöttek. A Nemzeti Színház jóvoltából Maróthy Margit ezt követően hosszabb tanulmányutat tett Párizsban és Londonban, majd 1894-től 1903-ig 9 évadon keresztül újra Budapesten játszott a Nemzeti Színházban, 1903-ban pedig átszerződött a *Magyar Színházhoz*. Több kiváló szerepe mellett a *Színészeti lexikon* és a *Színházművészeti lexikon* **Zola Raquin Terez** című művében nyújtott alakítását emelte ki. Pályája azonban hamarosan félbeszakadt, betegsége miatt orvosa tanácsára visszavonult a színpadtól. A *Színészeti lexikon* és a *Színházművészeti lexikon* 1906-ra, az utóbbi egész pontosan június elsejére teszi ezt a dátumot, míg Danis Tamás könyvében 1905 szerepel. Nem sokkal később, tizenhárom évi házasság után 1906-ban elvált Ráthonyi Ákostól. A PIM adatbázisa asszonynevként csak a Ráthonyi Ákosné nevet említi Maróthy Margittal kapcsolatban, holott még kétszer férjhez ment, előbb Gömör Olivérhez, később pedig **Isaak Elemér**hez. Gulyás Pál írói álnevei között is szerepelteti a Ráthonyi Ákosné nevet, de ahogy majd később látni fogjuk, ez helytelen, mert a *Teozófiai Társulatban* Maróthy Margit már G.M.M. monogrammal, vagy Gömöryné Maróthy Margit néven publikált, és a Társulatnak valóban volt egy Ráthonyi Ákosné nevű tagja is.

Hosszabb genfi tartózkodása után hazatérve lett Maróthy Margit Gömör Olivér felesége, akiről **Szombathy Viktor** az *Irodalmi Szemlében* írt cikkéből² tudhatjuk meg, hogy miniszteri titkári feladatokat látott el Budapesten, de emellett novellákat és esszéket is írt, és szoros barátság fűzte **Justh Zsigmond**hoz. Szombathy Viktor

említi azt is, hogy Gömör „hódolt az okkultizmusnak, a hipnotizálás akkor igen divatos »tudományának«, s ebébi készségét özvegye is »örökölte« tőle”. Gömör Olivér halálát Szombathy 1914-re teszi, míg Danis Tamás tanulmányában azt olvashatjuk, hogy 1920. február 20-án temették el a serki temetőben.

Maróthy Margit tehát Gömör Olivér révén is megismerkedhetett a teozófiával, de elképzelhető, hogy tudott a nemzetközi Teozófiai Társaság³ Európai Föderációja 1909-ben Budapesten tartott konferenciájáról is. Danis Tamás szerint korábbi nyugat-európai utazásai alatt szintén volt alkalma arra, hogy kapcsolatba kerüljön a teozófiával, vagy teozófusokkal, de az is feltételezhető, amit Szombathy Viktor állít, hogy az első világháború idején önkéntes ápolónőként egy sebesült angol hadifogoly beszélt neki a teozófiai mozgalomról.⁴

A Teozófiai Társaságot **Helena Petrovna Blavatsky** alapította New Yorkban 1875-ben **Henry S. Olcott** ezredessel, aki első elnöke lett a társaságnak. Blavatsky saját elmondása szerint a tibeti mahátmáktól („nagy lelkek”) kapta a titkos tanítást. Miután elhagyta Tibetet, egy bizonyos (**Kuthumi**) **Koot Hoomi** nevű mesterrel levelezve tartotta velük a kapcsolatot. Ezeknek a leveleknek a hitelességét többször megkérdőjelezték, főként arra hivatkozva, hogy nem Tibetben adták fel őket.⁵ A Társulat főbb céljai között említette az emberiség egyetemes testvériségének kialakítását fajra, hitre, nemre, kasztra, színre stb. való tekintet nélkül, a természet megmagyarázhatatlan törvényeinek és az emberben rejlő erőknél a tanulmányozását, a világegyetem végső igazságának megragadását. 1879-ben Blavatsky és Olcott a mahátmáktól kapott utasításra elutaztak Indiába, hogy követőket gyűjtsenek. Először Bombay-ben telepedtek le, ahol az *Arja Szamádzs* tagjai szívesen fogadták őket, majd 1882-ben Adyarban vettek földbirtokot, és ettől kezdve ez lett a Teozófiai Társaság központja. A társaság számos viszonzottságon ment keresztül (ld. pl. a Blavatskyval szemben felhozott vádakat), ennek ellenére rövidesen számos nemzeti szekciója jött létre, pl. Angliában 1888-ban, Indiában 1891-ben, Ausztráliában 1895-ben. Indiában a Teozófiai Társaság részben politikai szerepvállalása miatt is kedvező fogadtatásban részesült, mert a hindu újjászületést felkaroló mozgalmak szövetségesévé lett. Megalakulásakor a társaság határozottan fellépett a nyugati keresztény műveltséggel, és különösen a jezsuita hittérítéssel szemben. Blavatsky maga is a hinduizmusra „tért át”, míg Olcott ezredes buddhista lett, megírta a buddhista katekizmust, és Ceylonba (Srí Lankára) utazott, hogy a buddhizmus dicsőségét hirdesse. Emiatt érthető, hogy egyik keresztény felekezet sem rokonszenvezett a teozófiai tanokkal, jöllehet a társaság **Annie Besant** irányítása alatt, ezoterikus iskolák alapítása révén kapcsolatba került a *Szabadelvíz Katolikus Egyházzal*. A Magyar Teozófiai Társulat honlapján⁶ található rövid történeti összefoglalóból kiderül, hogy már a megalakulását követően magyar tagjai is voltak a társaságnak, **Vay Ödön** báró és felesége, **Vay Adelmá** (született **Wurmbrand-Stuppach Adélina**) sze-

Márk Lajos: Maróthy Margit – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 249) • Júlia Ferleťáková felvétele

Gömöriné Maróthy Margit, mint a Nemzeti Színház színésznője

Gömöriné Maróthy Margit, mint a Nemzeti Színház színésznője

Ismeretlen szerző: Maróthy Margit – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 262) • Mgr. Ján Aláč felvétele

Maróthy Kálmán: Margitka – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1063) • Mgr. Ján Aláč felvétele

mélyében. Vay Ödön a Főrendiház örökös tagja, császári és királyi alezredes, a *Johannita rend* tagja, felesége pedig híres médium, a magyar spiritizmus megalapítója és Blavatsky egyik unokatestvére volt. Nem véletlenül ők voltak az első magyar tagok, hiszen már a Teozófiai Társaság megalakulása előtt két évvel, 1873-ban együtt hozták létre a *Budapesti Szellemi Búvárok Egyesületét*. A Magyar Teozófiai Társulat 1906. március 2-án alakult meg, de alapító oklevelét csak 1907. július 7-én kapta meg Adyarából. Egyik alapítója **Zipernovszky Károly** feltaláló volt, aki sokáig szponzorálta a társaságot és állítólag maga is rendelkezett okkult képességekkel (a honlap szerint). Arra, hogy mi lehetett a teozófia sikerének titka az értelmiségiek (és nemcsak a humán, hanem a természettudósok) körében is, talán **Eliade** *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok* című művének bevezetőjében találhatjuk meg az egyik lehetséges választ. Ő a kulturális divatok – beleértve a teozófiát is – okát abban látja, hogy „Népszerűségük, különösen az értelmiség körében, fölfed valamit a nyugati ember elégedetlenségéből, ösztöneiből, nosztalgiajából”.⁷ Továbbá megjegyzi, hogy „egy kulturális divat – objektív értékeitől függetlenül – rendkívül jelentős; bizonyos ideák vagy ideológiák sikere leleplezi számunkra mindazok lelki, vagy egzisztenciális helyzetét, akik számára ezek az ideák, vagy ideológiák egyfajta szoteriológiát jelentenek”.⁸ A magyar teozófusokkal és mozgalmukkal éppúgy, mint a nemzetközi szervezettel szemben élesen felléptek a keresztény felekezetek. **Wolkenberg Alajos**, apostoli protonotárius, teológus, egyetemi tanár, a természettudományok és a technikai tudományok túlhajtásaira adott visszahatásnak tulajdonította a teozófia egyre növekvő népszerűségét. Ezenkívül szerinte még az első világháború okozta testi-szellemi válság is hozzájárult ahhoz, hogy az emberek a lelki, az okkult, és titokzatos dolgok

felé fordultak. **Tavaszy Sándor** kolozsvári református teológiai tanár és filozófiai író a kereszténység válságával magyarázta, hogy a teozófiának sikerült megnyernie számos komoly, vallásos szükségletben szenvedő lelket, és mindenképpen a modern ember kisiklásának tartotta ezt a szerveződést, nemcsak vallásos, hanem tudományos tekintetben is. Különösen éles hangnemben bírálta a „*Tagore-féle orientalizmus*“-t: „Az európai szellemi élet válságát jelzi továbbá az a tény, hogy ma egész Európa minden nemzetének művelteit lázban tartja egy bengáliai költő, akit filozófusnak is mondanak: Rabindranath Tagore. Válságot jelent enormous népszerűsége azért, mert sajátos orientalizmusa alkalmas arra, hogy tovább mélyítse azt a meghasonlást, azt a kiábrándulást, amellyel a jelenkori európai ember kultúrájával szemben viseltetik”.⁹ Majd így folytatta: „Élesen látja az európai szellemi élet hiányait, nyomorúságait, de azért meglehetősen a naiv tájékozatlan szerepét játssza, hogy az európai lelki szükségletek és hiányok szerint formált gondolataival és tanításaival annál inkább frappírozza az európai embert.”¹⁰ Tavasz jól látta Tagore törekvését, hogy a nyugati és a keleti világszemléletet és szellemet összehábotja, de erőfeszítését azért bírálta élesen, mert ezzel Tagore csak a kereszténység megosztását segítette elő, elidegenítette a kereszténységet önmagától és fokozta válságát. Voltaképpen ugyanez történt Indiával is, a nyugati kultúra beáramlásakor, mert számos angol műveltségű hindú tért át a kereszténységre, elutasítva a hinduizmus gyakorlatát, merev társadalmi szokásait. A hindúk több mozgalmat is létrehoztak, többek között a **Dajánanda Szaraszvatí** kezdeményezte Árja Szamádzs-ot, vagy a **Vivékánanda** és társai által életre hívott *Rámakrisna Misszió*-t, melyeknek az volt a céljuk, hogy visszatérítsék a hindúkat a védikus kultúrához, de nem a nyugati kultúra teljes elutasításával. Ezért fogadták elismeréssel és tisztelettel a Teozófiai Társaság megalakulását is.

A nemzetközi és magyar teozófus társaságokkal szembeni legélesebb kritikát paradox módon maguk a teozófusok mondták ki. Eliade megállapítása szerint: „Mindezen úgynevezett okkult csoportok legtudományosabb és legpusztítóbb kritikája nem egy racionalista, »külső« megfigyelőtől származik, hanem a belső körök egyik szerzőjétől, akit annak rendje és módja szerint bevattak egyes titkos társaságokba, ahol ugyancsak alaposan megismerte a tanokat; mi több ez a kritikus nem szkeptikus vagy pozitíviztikus nézőpontból szemlélte az okkultizmust, hanem ahogy ő mondta »a hagyományos ezotericizmus felől«. Ez a tanult meg nem alkuvo kritikus **René Guénon** volt.”¹¹ A Teozófiai Társaság kritikáját a magyar teozófusok közül **Hennyey Vilmos** és **Szlemenics Mária** fogalmazták meg *A Teozófiai Társulat csodje* című munkájukban.¹² Éles határvonalat vontak az eredeti tanítás és a neo-teozófia között, sötét képet festettek Besant és **Leadbeater** tevékenységéről, és műveiket „*okkult ponyvairadalom*“-nak nevezték. Kiemelték a Besant-ék által felfedezett és új Messiásnak titulált Krisnamurtival kapcsolatos visszaéléseiket. Egy időre Leadbeatert el is távolították a

társaságból a rábízott fiúkkal való erkölcsstelenség vádja miatt, és bár Annie Besant egy levelében azt írta, hogy soha ne fogadják vissza, megválasztott elnökként már ő maga intézkedett visszavételéről, ami számos régi, oszlopos tag kiválását eredményezte. Henneyék szót ejtenek az úgynevezett Magyar Mesterről is, akit szintén Leadbeater karolt fel. Kiléte bizonytalan, hol **Saint Germain** gróffal, hol Rákóczi Ferenc legidősebb törvénytelen fiával, máskor magával **II. Rákóczi Ferenc**cel azonosították, akiről azt feltételezték, hogy még mindig él. Leadbeater állítólag többször személyesen találkozott vele, és azt állította, hogy maga látta és fényképezte le a Magyar Mester aláírását. Erről azonban később kiderült, hogy **Rakovszky Iván**¹³ volt miniszter aláírása, amit Leadbeater Taorminában a szálloda vendégkönyvének lapozgatása közben talált. Henneyék szerint később Adyarban bevallotta a magyar teozófusoknak, hogy tévedett, mert nem nézte meg az aláírást „clairvoyant szemmel“.¹⁴ Lesújtó kritikát fogalmaztak meg az „Esoteric School“-okkal kapcsolatban is, mert szerintük ennek köszönhetően süllyedt olyan gázszos nívóra a „Teozófiai Társulat, hogy most már mindennél nem önálló emberek, hanem Besant-rabszolgák állnak a szekciók élén, akik ezen kívül nagyjából a Szabadelvű Kath. Egyház fanatikus hívei“.¹⁵ Maró gúnnal megfogalmazott elégedetlenségüket a csökkenő taglétszámokkal is próbálták alátámasztani.

Azt, hogy pontosan mikor lett Gömöriné Maróthy Margit a Magyar Teozófiai Társulat tagja, nem tudjuk, mindenesetre a Társulat folyóiratában már 1916-ban hirdették *A csend hangja*¹⁶ és *A Mester lábainál* című könyveket, melyeknél G. M. M. monogrammal tüntették fel a fordítót. Az előbbit Helena Petrovna Blavatsky fordította szanszkritből, és alcíme szerint a lánuknak, vagyis a tanítványoknak ajánlta naponkénti használatra. Kötetét a szanszkrit szavak magyarozatával egészítette ki. A kiadók megjegyzése szerint „E könyvben kísérlet történt a szanszkrit szavaknak magyar helyesírással való visszaadására“, amelyet a volt tokiói egyetemi tanár, a könyv megjelenése idején a hollandiai Naardenben a teozófiai líceum rektoraként tevékenykedő Prof. **D. Van Hinloopen Labberton** végzett el, aki állítólag a magyar nyelvnek is ismerője volt.¹⁷ Az átírás „következetes“, de nem a mai átírási gyakorlatnak megfelelő, mert a „dzs“ hangot következetesen „gy“-nek írja át, pl. Nágárdzsuna helyett Nágárgyunát, Rádzsa-Jóga helyett Rágyá-Jógát ír (a „dzsnya“ ligatúrát valóban „dnyá“-nak ejtjük, de a „dzs“ a kiejtésben nem lesz „gy“). A Mester lábainál¹⁸ című könyvet **Aleyone** álnéven **Krisnamurti Dzsiddu** írta, és csak a Teozófiában közölt monogramból következtethetünk arra, hogy ez is Gömöriné Maróthy Margit fordítása, mert a címlap vagy csak azt közli, hogy a könyvet angolul írták, vagy azt, hogy angoltól fordították. Az 1910-ben megjelent angol eredeti rövid bevezetőjét Annie Besant írta, aki Krisnamurti Messiásként való tiszteletét elterjesztette, és ezt az előszóban is alátámasztott azzal, hogy a fiatal teozófus könyvét úgy ajánlotta az olvasók figyelmébe, mint amit egy „testben valóban fiatalabb, lélekben azonban nem“ szerző írt.

1917-ben jelent meg egy tanulmány a Teozófia című folyóiratban **Franz Hartmann**tól a *Bhagavad Gítáról*¹⁹, aminek német fordítóját ugyancsak G. M. M. monogrammal tüntették fel, és aki minden bizonnyal Gömöriné Maróthy Margit volt. 1924-ben megjelent a Bhagavad Gítá szövegének fordítása is, igaz nem szanszkrit eredetiből, hanem Annie Besant angol fordítása alapján. A Teozófia című folyóirat így üdvözölte kiadását: „Hézagpótló munka jelent meg teozófus irodalmunkban, a Bhagavad Gítá művészi fordítása. A fordító, Gömöriné Maróthy Margit nehéz munkájának sikerét úgy az átültetés hűsége, mint a költői forma bizonyítja. A mű megjelenését egy hindú jóbarátunk 3 millió koronás adományával²⁰ kezdeményezte. Ez az összeg azonban korántsem elég, mert 12 millió szükséges, ezért a testvérek szíves támogatását kérjük“.²¹ Annie Besant a szanszkrit eredetiből készítette fordítását, és az Isteni Éneket „Kelet és Nyugat minden keresőjének“ ajánlotta, amit a rövid bevezető is alátámasztott azzal, hogy a Bhagavad Gítá szellem és test közötti harcát **Pál apostol** küzdelmével hozta összefüggésbe, illetve párhuzamot vont e mű és az *Új Testamentum* tanításai között. Tartalmilag korrekt fordítás mind Besanté, mind Maróthy Margité, igaz a magyar fordítás némiképpen nehézkes és a szanszkrit nevek átírása sem mindig követi a mai gyakorlatot. Besant még jegyzeteket is készített a mű fordításakor, mert szükségesnek látta, hogy néhány terminus technicus eredetije is szerepeljen a könyvben. És ellenőriztette fordítását benáereszi barátaival, ahogy írja: „hogy a nem egészen tökéletes tudásom következtében előállt hibák kijavíttassanak“. Sőt a jegyzetek egy részét is indiai barátai készítették. A Bhagavad Gítá fordítása nemcsak Besant részéről volt elismerésre méltó tett, hiszen ezzel a nyugati kultúrát csodáló hindúk saját kultúrájuk iránti megbecsülését szolgálta. De fontos tett volt Maróthy Margit részéről is, mert ő volt az első, aki magyarul is hozzáférhetővé tette e művet, s ahogyan indiai útibeszámolójában írja, amikor elmesélte ezt egyik indiai kalauzának, az nem fogadott el tőle pénzt az idegenvezetésért. A műnek 1944-ben megjelent a második kiadása is, amihez **Vadnay Emmy**²² írt hosszabb bevezetőt.²³ A kötetből „eltűnt“ Annie Besantnak az angol fordításhoz írt bevezetője, ezzel szemben Vadnay Emmy külön függelékben szedte össze a szanszkrit kifejezéseket és magyarozataikat. Ezenkívül összevetette Besant prózai fordítását **C. C. Caleb**²⁴ verses angol fordításával, amiből az derült ki számára, hogy a két szöveg felfogása nem mindenben azonos. Sőt tanulmányozta **Molnár István**²⁵ kéziratos fordítását is. Mindezek ellenére tudományos igényű fordítást csak a szanszkrit eredetiből tartott volna elképzelhetőnek. A szöveg magyar fordítóját, Gömöriné Maróthy Margitot, bevezetőjében nem említi, de azt igen, hogy „az alkalmazott ellenőrzési módszer révén a fordítás elérte a lehető legnagyobb pontosságot a Bhagavad Gítá értelmének visszaadása tekintetében – már amennyire pontosságról szó lehet egy olyan műnél, amelynek részein maguk a hindú szakértők még ma is hevesen vitatkoznak“.²⁶ A címlap szerint Vadnay Emmy átnézte, beveze-

Gömöryné Maróthy Margit könyvének címlapja

téssel és jegyzetekkel látta el a kötetet, valójában alaposan átdolgozta, átjavította Gömöryné fordítását, de azt nem tudjuk, hogy ezt a fordító beleegyezésével (netán közreműködésével) tette-e. A jegyzeteket C. C. Caleb fordítása alapján készítette Vadnay.

Gulyás Pál bibliográfiájának új sorozata a Bhagavad Gítát megelőzően még két művet tulajdonít Maróthy Margitnak, tévesen. A szócikk Maróthy álnevei között felsorolja R. Á.-nét is, azaz **Ráthonyi Ákosnét**, a *Változó világ* és a *Világunk átalakulása* című művek fordítóját. E két mű valójában egy, Annie Besant nyolc előadásának

BHAGAVAD-GITÁ AZ ISTENI ÉNEK

SZANSZKRITBÓL FORDITOTTA
ANNIE BESANT

ANGOLBÓL FORDITOTTA
GÖMÖRYNÉ MARÓTHY MARGIT

BUDAPEST
LEGRÁDY NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R-T.
1924.

Gömöryné Maróthy Margit könyvének belső címlapja

mit in szolgálat, az
szeg a templom...
L. No. 955 II. 22.
Isaák Eleméne-
s. Maróthy Margit.

Holéczy Igazgató Úrnak, a bölcsnek, mélyreható, mindent megértő, jóságos tekintete, és a tudományos akadémia tudósának, Krúdy Gábor Úrnak élénk szeme őrzik és építik a Rimaszombati muzeumot tovább – tovább – nekik ajánlom kis könyvemet.

„Az én Istenemnek, akit én szolgállok, a Mindenség a temploma.“ (Holtak könyve)

Serke, 955. II. 22.

Isaák Eleméne
Sz. Maróthy Margit

– ezekkel a szavakkal ajánlotta a könyvét a múzeum munkatársainak.

szövege: eredetileg *Changing World* címmel jelent meg, és a Teozófia című folyóirat 1914-ben és 1915-ben már közölt belőle részleteket is, de a könyv csak 1917-ben látott napvilágot. A teozófus Ráthonyi Ákosnét valószínűleg első férje révén azonosították Maróthy Margittal. A Teozófiai Társulatban Ráthonyi Ákosné és Gömöryné Maróthy Margit azonban két különböző személy volt, ami többek között abból is kiderült, hogy 1925-ben a Társulathoz négyen utaztak Adyarba a világkongresszusra: „A Teozófiai Társulat fennállásának 50. évfordulóját ünneplik Adyarban, Indiában... Tőlünk a Magyar Teozófiai Társulat képvisel-

Dr. Veress Samu, a Polgári Kör Irodalmi szakosztályának vezetője

letében Ráthonyi Ákosné, a Keleti Csillagrend képviselőjében Reisch Alfréd mentek el, velük utazik Hild Károlyné és Gömöriné Maróthy Margit. November 30-án búcsúztunk el tőlük, és csak december 22-én érkeznek Adyarba.²⁷ A teozófus Ráthonyi Ákosné egyébként egy időben elnöke is volt a társulatnak, **Nádlér Róbert** festőművészt követően.²⁸

Indiai élményeiről Maróthy Margit könyvet is írt²⁹, melyben sűrűn kitért a teozófiai tanításokra, hiszen a hajóút során számos előadással készítettek fel a küldötteket a kongresszusra. Könyvében nemcsak az általa megfigyelt szokásokról, látnivalókról írt részletesen, hanem India vallásait is ismertette. Hajójuk Bombay-be érkezett, onnan folytatták útjukat vonattal Madraszba. Maróthy Margit beszámolt arról, hogy magyar társaival együtt személyesen is találkozott a Teozófiai Társaság legnagyobbjaival, köztük Annie Besant-nal, aki 1907 óta, Olcott halálát követően lett a Teozófiai Társulat elnöke. Annie Besant Londonban csatlakozott a társulathoz, Indiába érkezvén átvette az indiai szokásokat és öltözködési módot, és azt hirdette magáról, hogy korábbi inkarnációiban indiai volt. Maróthy Margit így írt róla: „78 éves és dolgozik napkeltétől éjszakáig. Munkájának eredménye Indiában is mindenütt látható, iskolák, kollégiumok, egyetemek, melyeket ő alapított, ő épített, ő tart fenn.“³⁰ Besant 1898-ban megalapította Benáreszben a *Central Hindu College*-ot, ami alapját képezte a későbbi *Benares Hindu University*-nek. Később, amikor a kongresszus után Maróthy elutazott Benáreszbe, lelkesen számolt be a kollégiumról: „Az egész szomorú Benáreszben az egyetlen vigasztaló és szép reményt nyújtó dr. Annie Besant kollégiuma, iskolatelepe, ... [amit] később kisajátítottak hindú egyetemnek. A Velszi herceg itt nyerte első doktorátusát.“³¹ Benáreszi idegenvezetőjük még protekciót is kért Maróthyéktól, hogy a lányát felvegyék ebbe a kiváló intézetbe.³² Besant politikai tevékenységéről pedig azt írta, hogy „nagyban hozzájárult a nemzeti öntudat felébredéséhez.... A Nemzeti Párt elnöke.“³³ Maróthy valószínűleg az *Indiai Nemzeti Kongresszusra* gondolt, mert Besant-t India függetlenségéért folytatott politikai agitációjáért a brit hatóságok bebörtönözték, és csak 1917-ben a széleskörű tiltakozás miatt engedték szabadon. Az indiai nacionalisták ekkor azzal biztosították mély tiszteletükről, hogy egy teljes évre megválasztották az Indiai Nemzeti Kongresszus elnökévé. Két évvel később, amikor a Kongresszus Gandhi befolyása alá került, Besant visszavonult a politikai élettől, és csak a teozófiával foglalkozott.³⁴ 1933-ban halt meg hosszú betegség után és azt követően, hogy mélyen csalódott pártfogoltjában, Krisnamurtiban, akit 14 éves korában a teozófusok új Világtanítóként hirdettek (de 18 évvel később Krisnamurti bejelentette, hogy mégsem ő a várvavárt tanító, a Messiás.)³⁵

Maróthy Margit az adyar-i konferencia résztvevőiről, előadóról is beszámolt könyvében, Besant-on kívül megemlítette **Dzsinarádzsadásját**, aki később a Teozófiai Társaság elnöke lett, és a *The Cultural Heritage of India* című sorozat indiai vallásokat tárgyaló IV. kötetében a teo-

zofiáról szóló részt írta. Leadbeaterrel is találkozott, aki együtt dolgozott Olcottal, a Teozófiai Társaság egyik alapító tagjával Ceylonban. Az útikönyvben nem találtam annak nyomát, amit Szombathy Viktor említett, hogy Indiában Tagore-ral is találkozott volna, persze nem feltétlenül Adyarban, de máshol sem.³⁶ Adyarban a küldötteket többek között megismertették a ma is híres könyvtárral, ami Maróthy Margit számára is nagy élményt jelentett: „A Védák 4000 éves pálmalevelekre karcolt példányát adja kezembe fehér szakállas sötét bőrű teozófus társam.“³⁷ Adyarban a kongresszus mellett számos eseményen, így többek között egy zenei esten is részt vett, ahol a vinán játszó indiai művész egy magyar regőst idézett fel benne, sőt a dallamok Rákóczi kuruc nótáira emlékeztették. A magyar és hindú zene karakterének hasonlóságáról eszmét cserélt egy európai műveltségű indiai íróval, **Subarow**-val is, aki a hun-magyar rokonság alapján magyarázta a hasonlóságokat: „mint mondja, a hunok hosszú ideig voltak felső Indiában, így valószínűleg onnan hozták, onnan ered e hasonlóság a népművészetben, zenében és a festészet népies motívumaiban. A tulipánt, szegfűt éppen úgy megtaláljuk az indiai népies ornamentikában, mint a stilizált lótusz levelet és stilizált pávát a magyar népművészetben. Tamil nyelven Magyarországot Hunakerinek nevezik, ami annyit jelent: Hunok hazája, Huna-Keria.“³⁸ A hun-magyar rokonság elképzelése ismert volt Maróthy Margit Indiába utazása előtt is Magyarországon, **Dzsivan-dzsi Dzsamsédzsi Modi** indiai professzor révén, aki 1925-ben járt Budapesten. **Zajti Ferenc** a *Magyar évezredek* című könyve bevezetőjében idézte Modi szavait: „...a hunok feltétlenül a magyarok ősei voltak – s így a mai magyarság az ősi skytha-népek egyedüli leszármazottai –, mely magyarságnak a történelme a ma élő összes nemzetek legősibb történelme.“³⁹ Modi elmélete nyilvánvalóan hatott Zajtira, aki előbb lefordította az indiai professzor könyvét,⁴⁰ s ezt követően alkotta meg *Magyar évezredek* című művét. Modi többek között **Deguignes**-t is idézte előbb említett könyvében, aki a „hun nép“ elnevezést gyűjtőfogalomként értelmezte, s kijelentette, hogy a meghatározás magában foglalta a hunok mellett az ephthalitákat, vagyis a fehér hunokat, az avarokat, bulgárokat, magyarokat, kazárokat és besenyőket.⁴¹ Talán Maróthy Margit könyvtárában is megvolt már Modi könyve, vagy esetleg ott volt az indiai professzor budapesti előadásán, és indiai élményei csak felerősítették benne a hun-magyar rokonság elképzeléseket.

A teozófia jegyében, mely szerint „a teozófia nem valóság, nincsenek szertartásai, de a minden vallásnak mélyén rejlik Igazságot keresi“⁴², tanulmányozta Maróthy Margit India vallásait, a dzsainizmustól kezdve, a hinduizmuson, buddhizmuson át a zoroasztrianizmusig. Elmesélte találkozását egy buddhista szerzetessel, aki megszólította, hogy legyen a tanítványa, mert látta, hogy milyen mélyen érdeklődik a buddhizmus iránt.⁴³ Ugyanennek a szerzetesnek egy francia hölgy saját nyolc éves kisfiát ajánlotta fel tanítványul, avatási szertartásáról Maróthy Margit részletesen beszámolt.⁴⁴ A kongresszus alatt szomorú esemény

is történt, meghalt egy teozófus társuk Adyarban, akinek elhamvasztásáról szintén beszámolt, a máglyát maga Annie Besant gyújtotta meg. A jubileumi ünnepség után észak felé vette útját, Calcuttába, majd Benáreszbe utazott. Az utóbbi helyen lévő Durgá templom állatáldozatai megdöbbentették: „Szinte hihetetlen, hogy a hinduizmusnak, e gyönyörű filozófus-vallásnak népies szertartása mily módon jutott ily tévelygésbe, hogy állatot öl áldozás gyanánt.”⁴⁵ Éles szemre vall, hogy különbséget tett a népies és a teologizált hinduizmus között. Benáresz után természetesen még ellátogatott Jaipurba és Agrába is. A hindú nők helyzetéről reális képet festett, de a férfiakat már kissé eszményítette: „A férfiak szabadak, műveltek, a vallásnak és a filozófiának szentelik magukat, a tanultabbak a szanszkrit nyelven írt Védákat olvassák, életük nagy részét meditációval töltik: minden hindú filozófus. A brahmin, a papi kaszt és a ksatrija a harcosok kasztja sokat tanul, s sokat elmélkedik; ha szerényebb sorsú nappal munkájával foglalkozik, de éjszakájának felét tanulmányokra fordítja, s a nap feljötté már meditációjába merülve találja.”⁴⁶ Maróthy Margit bráhmána kísérője Agrában nem fogadott el fizetséget a vezetésért, amikor megtudta, hogy a hölgy lefordította a Bhagavad Gítát saját anyanyelvére.⁴⁷ Végül visszatértek Bombay-be, s innen indultak a többi teozófussal haza Európába.

A kongresszus után több előadást tartott indiai élményeiről a Társulatban, valamint a Pesti Vármegyeházán is. Az utóbbiról, melynek címe *India és a teozófia* volt, tudósított a Pesti Hírlap⁴⁸ és *Az Újság*.⁴⁹ A pesti Hírlap Maróthy Margit hatalmas sikerét a színpadi múltnak is tulajdonította, míg *Az Újság* részletesebben érintette előadása témaköreit, a könyvtárat, Besant „nőapostol” tevékenységét, és a teozófiai eszméket. Szombathy Viktor szerint Gömörben is tartott élménybeszámolót, csakhogy itt nem sikerült híveket toboroznia a társulatba, mert az egyébként hálás hallgatóság megállapítása szerint sok pénz kell ahhoz, hogy valaki teozófus legyen és eljusson azokra a helyekre, ahol Gömörnyé is járt.⁵⁰ A Teozófiában ezután több cikket is publikált még, pl. *A gondolatformákról*,⁵¹ *A szépség útja*,⁵² *Néhány szó Krishnamurtiról*⁵³ címmel.

További életéről csak Danis Tamás tanulmánya számol be részletesen. Eszerint még egyszer férjhez ment, de ekkor is gyakran tért vissza Serkére, majd férje halála után, 1944-ben végleg. A háborút sikerült átvészelnie, de azt követően az udvarházából csak egyetlen szobát kaphatott meg. 1947-48-ban a lakosságcsere során áttelepülhetett volna, de nem kívánt élni ezzel a lehetőséggel.

1955. február 27-én halt meg, Gömör Olivér sírkertjében temette el **Zajdó László** református tiszteletes.

Végrendeletében könyvtárát a *Sárospataki Főiskolára* hagyta, de végül nem oda került, hanem a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* örzi.*

*Végrendeletét utóbb módosította, s ennek eredményeképpen könyvtárát a múzeumra hagyta (a szerk. megjegyzése)

JEGYZETEK ÉS IRODALOM

- ¹ Danis Tamás: A magyar színészet fénylő csillaga. Maróthy Margit és Gömör. In: Visszapillantások. Rimaszombat. 2006. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. (Gömör-Kishonti Téka 13.) 280. p.
- ² Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 267. p. (A szövegben szereplő idézeteket mindig az eredeti helyesírással közlöm.)
- ³ A szakirodalom a Nemzetközi Teozófiai Társaságot „társaság” elnevezéssel illeti, míg a magyar szervezetet a magyar teozófusok „társulat”-ként jelölik, ezt a kettősséget én is megtartottam.
- ⁴ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 268. p.
- ⁵ A levelekkel és Blavatsky más visszásnak tetsző dolgaival is részletesen foglalkozott J. N. Farquhar: *Modern Religious Movements in India* című műve. New York. 1924. The Macmillan Company. 208-291. p. Ahhoz képest, hogy amikor Farquhar 1924-ben a könyvét írta, még nem volt a mozgalomról megbízható történeti összefoglalás, és az alapítók hitelt érdemlő életrajza sem állt rendelkezésére, igen részletesen és alaposan tárgyalta a teozófiai társaság kezdeti szakaszának történetét.
- ⁶ <http://www.globenet.hu/teozofia/>
- ⁷ Eliade, Mircea: *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Bp. 2002. Osiris. 13. p.
- ⁸ Eliade, Mircea: *Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok*. Bp. 2002. Osiris. 15. p.
- ⁹ Tavasz Sándor: A jelenkor szellemi válsága. – Kritikai útmutató – Kolozsvár. 1923. Minerva Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet Rt. 43. p.
- ¹⁰ Tavasz Sándor: A jelenkor szellemi válsága. – Kritikai útmutató – Kolozsvár. 1923. Minerva Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet Rt. 52. p.
- ¹¹ Eliade: id. mű p.66. R. Guénon kritikája az „Általános bevezetés a hindú doktrínák tanulmányozásához”. c. művében olvasható magyarul. Debrecen. Kvintesszencia Kiadó. 239-247. p.
- ¹² Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929.
- ¹³ Rakovszky Iván (1885–1960): politikus és miniszter, 1922. jún. 16. - 1926. okt. 15. között belügyminiszter volt Bethlen István kormányában, 1944. aug. 29. - 1944. okt. 16. között pedig a vallás- és közoktatásügyi tárcát vezette a Lakatos-kormányban.
- ¹⁴ Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929. 34-35. p.
- ¹⁵ Henney Vilmos – Szlemenics Mária: *A Teozófiai Társulat csödjé*. Budapest. 1929. 43. p.
- ¹⁶ A csend hangja. Törredékek az arany szabályok könyvéből. Szanszkritből fordította és jegyzetekkel ellátta: H. P. B. Angolból fordította: G. M. M. 2. jav. kiad. Magyar Teozófiai Társulat. [1932]
- ¹⁷ A csend hangja. Törredékek az arany szabályok könyvéből. Szanszkritből fordította és jegyzetekkel ellátta: H. P. B. Angolból fordította: G. M. M. 2. jav. kiad. Magyar Teozófiai Társulat. [1932] 8. p.
- ¹⁸ Alcyone [Krishnamurti Jiddu]: *A mester lábainál*. Angolból fordítva. Budapest. é. n. ; 3. kiad. Bp. 1922.
- ¹⁹ A Bhagavad Gítá vallásbölcseleti mű, a Mahábháratá egyik utólagosan betoldott fejezete, a hindúk egyik legszentebbnek tartott műve. Keletkezését tekintve időszámításunk körül jött létre.
- ²⁰ Viszonyításképpen egy középiskolás diák tandíja 1 millió korona volt évente, vagy ha a korona vásárlóértékét nézzük, akkor pl. 1924 őszén egy tinó ára 6,2 millió korona volt.
- ²¹ Teozófia. A Magyar Teozófiai Társulat Lapja. 13. évf. (1924) 7-9 sz. 81. p.
- ²² Vadnay Emmy szintén teozófus volt, akinek 1943-ban jelent meg a Magyar Teozófiai Társulat kiadásában Annie Besant egy másik könyvének fordítása, „Bevezetés a jógába” címmel. A fordítót Vadnay Emma néven tüntették fel.
- ²³ Bhagavad Gítá. Ford.: Gömörnyé Maróthy Margit. II. kiadás. Átnézte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Vadnay Emmy. Budapest. 1944. A Magyar Teozófiai Társulat Kiadása.
- ²⁴ Vadnay lábjegyzetben közli a fordítás adatait: „The Bhagavad Gita, or, The Song Divine. A Metrical Rendering with Annotations, by C. C. Caleb, M. B., M. S. Second Revised Edition. Rama Krishna & Sons, Lahore. 1934. Sajnos Caleb-ről nem sikerült semmilyen információt megtudni, talán teozófus volt.
- ²⁵ Molnár István (1875–1943) református főgimnáziumi tanár volt Hajdúböszörményben, és Gulyás Pál „Magyar írók élete és munkái” című művében a valószínűleg kéziratban maradt munkák között tüntette fel fordítását, többek között Nietzsche Szanszkrit nyelvkönyvével együtt.

²⁶ Bhagavad Gítá. Ford.: Gömöriné Maróthy Margit. II. kiadás. Átnézte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Vadnay Emmy. Budapest. 1944. A Magyar Teozófiai Társulat Kiadása. 20. p.

²⁷ Teozófia. 14. évf. (1925). 9-12. sz. 192. p.

²⁸ Tarjányi Eszter: A szellem örvényében. A magyarországi mesmerizmus, szellemidézés, teozófia története és művészeti kapcsolatai. Budapest. 2002. Universitas Könyvkiadó. 102. p.

²⁹ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 1929.

³⁰ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 60. p.

³¹ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 124. p.

³² Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 125-126. p.

³³ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 60. p.

³⁴ Joseph W. Elder: India and Western Intellectuals. In: Chapters in Indian Civilization. Dubuque, Iowa. 1970. Vol. II. 56-57. p.

³⁵ Joseph W. Elder: India and Western Intellectuals. In: Chapters in Indian Civilization. Dubuque, Iowa. 1970. Vol. II. 56. p.

³⁶ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 268. p.

³⁷ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 59. p.

³⁸ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 76. p.

³⁹ Zajti Ferenc: Magyar évezredek. Skytha-Hun-Magyar faji azonosság. Budapest. 1939. 5. p.

⁴⁰ Jivanji Jamsedhji Modi: A hunokról, akik meghódították Indiát. Mi volt a hunok vallása. Budapest. 1926. Aveszta-könyvtár. A könyv rövid előszavát József Ferenc főherceg írta.

⁴¹ Jivanji Jamsedhji Modi: A hunokról, akik meghódították Indiát. Mi volt a hunok vallása. Budapest. 1926. Aveszta-könyvtár. 3. p.

⁴² Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 57. p.

⁴³ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 91-92. p.

⁴⁴ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 97. p.

⁴⁵ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 115. p.

⁴⁶ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 145-146. p.

⁴⁷ Indiai utamról. Bev. Veres Samu. Rimaszombat, Rábely Ny. 146. p.

⁴⁸ Pesti Hírlap. 1926. május 6. 11. p.; május 7. 13. p.

⁴⁹ Az Újság. 1926. május 7. 5. p.

⁵⁰ Szombathy Viktor: Gömöri jegyzetek. = Irodalmi Szemle. 1982. január. 267-268. p.

⁵¹ Teozófia. XVII. évf. (1928.) 1-2. sz.

⁵² Teozófia. XVII. évf. (1928.) 6-12. sz.

⁵³ Teozófia. XVII. évf. (1928) 6-12. sz.

Gömöriné Maróthy Margit naplójából

Emlékezés az ún. őszirózsás forradalom és a tanács hatalom eseményeire a Rima mentén

1918

November 28. Reggel összedobolják a gyűlést. Nemzeti tanács megalakulása. Községi őrség nem alakul meg, nem teszi le a fiatalság a fogadalmat. Követeli Berger élelmiszerraktárának átszállítását a szövetkezetbe. Ajánlatomra a tanács tagjainak ellenőrzése alatt ez meg is történik. Ott találnak rumot, melytől megrészegevedve mennek egy lagziba. Este kigyúl a Rainer szénás, szalmás szérűje, betörnek Reiner lakásába, honnan fegyvert és szivart visznek magokkal. Főszolgabíró telefonon kérdezi tőlem, küldjön-e katonaságot? Kérelmemre, hogy ne küldjön, a nélkül is csend lesz, nem küld. Egy órával később megtelefonálja, hogy ki van hirdetve a statárium. Este tizenegykor kimegyünk nézni, nem csap-e át hozzánk a tűznek lángja, kis idő múlva jön egy csapat katonaság egy elfogott emberrel az R. udvarából. A vezető hadnagy bemutatkozik, dr. **Mándoki**, saját maga szedte össze a nemzetőröket Feleden és áthozta, hogy összeszedje a lázongókat, félti édesanyját és nővéreit, kik itt laknak a községben. Kérelmemre letesz szándékáról és elbocsátja az elfogott embert.

November 29. Este 7-kor telefonál a jegyző, küldjek hozzá fegyvereket, mennek a falut őrizni, miután Ajnácskő felől, Péterfaláról, Hangonyból nagy rablóbanda jön, kik mindent gyűjtogatva és kirabolva mennek községről községre. Minden negyedórán kapok értesítést, hol tartanak. Végre éjfél tájt telefonál **Putnoki**, a főispán Rimaszombatból, hogy hol vannak? Akkor jön a telefonhír Jesztéről, hogy miután kirabolták a **Gulácsy** pusztáját, még járólóvait is elhajtva, Jesztén úgy bele vannak merülve egy zsidó bérlő kastélyának rablásába, hogy azzal nem lesznek készen reggel előtt, tehát nyugodtan lefekhetünk.

November 30. Reggel megjelenik egy zsidó hadnagy és őrmester vezetése alatt 20-25 katona csapat, kik direkt hozzám lettek küldve, azon megbízatással, hogy a lázongókat fogják el és azonnal löjjék főbe. Miután védelmére keltem a falusiaknak, igen rám nézett a kis zsidó hadnagy, s gyanakodó hangon mondja, hogy némely községben a tanács tagok is lázadók. Visszautasítottam e vádat, és mint tanács tag felelősséget vállaltam a rendért. Végre elmentek, a Rima hídnál lőttek néhányat a levegőbe, nem fogtak el senkit.

November 31. Megalakul a községi őrség, s bár a fogadalmat nem teszik le, az egész község fegyvert forgató embere, felváltva, 10-13 ember őr állt minden éjjel. Itt van az őrszobájuk, mindig kapnak kétszer éjszakánként

Gömöriné Maróthy Margit Indiában
(Az Indiai utamról c. könyvből)

egy kis forró teát, pálinkát és dohányt. Így tart ez egy hónapra keresztül, míg végre megnyugosznak a kedélyek.

*

1919

Megalakul a kiszagda párt – sok súlyos változás – jön a kommunizmus, eleinte nincs talaja, lassan gyökeret ver. Megalakítják bizalmi férfiakból a tanácsot. 25 kor[ona]. a napszám, 8 000 k.[orona] egy béres jövedelmének értéke.

Április 30. A jegyző telefonál kocsiért, melynek két biztost kell kiszállítania a Petresre. Magam is elmegyek a biztosokkal beszélni, mi a szándékuk a Petressel. Mennek kommunizálni. Miután magam reflektálok a birtok vezetésére, megkérdezem, miben áll a kommunizálás tulajdonképpen. „Annyi az egész, hogy kimegyünk és megkérdezzük a cselédeket, megvannak-e elégedve a fizetéssel, és ohajtják-e a kommunizálást?“. „S ők már tudják, mi a kommunizálás?“ – kérdem. „Többet nem“. Volt a válasz. Végre sikerült tőlük megtudnom, hogy a megállapított cselédbéreiket kapják tovább, s ha a birtok nem hozná ki annak fedezetét, úgy a kommunista kereshet magának más birtokon részességet, ha kap. A birtok vezetőjét az állam fizeti. Ezek után megkérdeztem, mi lesz az erdő birtokkal? „Természetesen az is a birtokhoz tartozik, tehát kommunizálva van“. Figyelmeztettem őket, hogy az erdőt magam kezelem s abban két hét alatt olyan károkat lehet tenni, melyet száz év sem pótol. Erre kijelentették, hogy kezeljem teljes rendelkezési joggal továbbra is. A mint a jegyzői irodából kijövök, meglepetve látom, hogy a biztos elvtársak úti podgyásszal járnak, táskák és plédek vannak a kocsi feltéve.

Kimentek a pusztára, ott kijelentették, hogy a birtokkal nem rendelkezik sem a volt tulajdonos, sem a bérlő, hanem a cselédeké, s abban maguknak dolgoznak. Ezzel átültek egy már rájuk váró szekérre és elléptek, egyleőre nem is tértek vissza.

Május 3. Szép ragyogó napban, egy puska lövés nélkül bevonulnak a csehek. A vörösek a közeli falvakból elsiettek, hírmondójuk sem maradt. A cseheknek néhány szekere át ment a községen. Félóra múlva kidobolták, hogy minden intézkedés, melyet a kommunisták tettek, érvénytelen. Az órát toljuk egy órával hátrább. Egyetlen katonát nem hagynak, teljes a rend és nyugalom.

Május 12. Eddig csend és békesség volt. Most néha távolról hallatszik erős ágyúzás. Megjelenik egy vörös repülő, itt kereng kertünk és házunk felett. Az állomásnál ágyúkkal lőnek rá – elszáll.

Május 13. Ismét repülő jelenik meg, lőnek reá, nem találják. A távoli erős ágyúzás egyre közeledik. 10 óra ötven perckor közvetlen közelben a kriptánál, szüntelen erős ágyúzás és gépfegyverek kattogása. Páncél vonat érkezik Fülekről vörösekkel, páncélvonat Szombatból csehekkel, kertünk alatt folyik az ágyúzás, a vörösek elveszik a csehek páncél vonatát, a csehek visszavonulnak Szombatba, a vörösek Fülekre.

Május 14. Itt csendesség van, sem csehet, sem vöröset nem látunk, csak távolról hallunk erős ágyúszót. Losoncánál megverik a cseheket.

Május 15. Végre egy egészen csendes nap.

Május 16. A nap csendességben telt el. Későn este már aludtunk, zörgetés, cseh tiszték kérnek szállást, maguk és a legénység részére. 60 ember alszik a rozoga szénapadláson: az inas szoba „Kanzellei“, ott három altiszt, idefent egy hadnagy legényével.

Május 17-ikén ismét szálláskeresők jönnek.

18-ikán egy alezredes, egy orvos és állatorvos laknak itt. Félórára ide jön az ezredes Szombatból.

19-ikén mind elmennek, kik itt voltak. Ismét jönnek, nálunk lakik egy fiatal tiszt, kik valószínűleg magyarok. Pár francia szóval köszönik meg a szállást, álneveket írnak alá. Repülő jön, lövöldöznek reá. Másnap elvonul a katonaság, egy csendes nyugodt napot élünk.

21-ikén este elviszik a lovakat szerszámmal, szekérrel.

22. Korán reggel, sőt már éjszaka kezdődik a visszavonulás. Egész nap jönnek megrakott szekerek, élelemmel, munícióval, sebesültekkel, konyhák, huszárság, gyalogság, gépfegyverek, ágyúk, 50-60 emberből álló toprongyos fogoly csoportok vonulnak végig, a kimerültségtől vándorogva, a falun lovas, ökrös, öszvéres fogatok váltják fel egymást. A rettenetes menet tart egész nap, egész este. 11 órakor este a kerítésen átmászva jön négy kimerült, éhes cseh tiszt. Elmondják, hogy Terenyén voltak, támadták Tarjánt, állítólag egy brigáddal, ott 1000 vörös állt velük szemben, sepert köztük a halál, egyik tiszt, ki 19-én itt volt, fogságba kerülve, azonnal agyonlőtte magát.

Május 25. Reggel erős ágyúzás, gépfegyverek ropogása hallik Simonyi felől. Gyönyörű májusi nap, kint ülünk a kertben csattogó madárdal között, úgy látszik, a szokatlan láрма izgatja őket a fokozott éneklésre. A legelőről hallom a tehenek ijedt bőgését, már hajtják is haza.

Május 26. Éjszaka fél tizenkettőtől a kert alatt kopogó fegyvertől nem lehet aludni. Egész nap lövöldözés. Az őrsem a hegyen éppen kijáratunkra lát, s amint valaki kilép az udvarra, vagy a kertbe, azonnal lőnek, fejünk körül repdesnek a golyók, lehetetlen kimenni. Este fél tíztől fél 11-ig szakadatlan ágyúzás, gépfegyver és puska ropogás körülöttünk. Szünet után a gépfegyver elhallgat, de az ágyúk egész éjjel hallhatók.

Május 27-ikén reggel megjelennek a veresek. Lefoglalják nálunk a telefont, tisztai karuk itt van. Elmenetelükkel eltűnik íróasztalomról az óram. Kilépni a házból nem lehet, csak úgy fütyülnek a golyók. Itt a közelben a falusi csordást, ki kertjébe ment, lelőtték, azonnal meghalt.

Délben felviszik gépfegyverüket a kertünkben lévő templomtoronyba. Onnan lőnek szüntelenül. Vissza a csehek nehéz ágyúkból. Ablakunknál mint vonító kutyák suhannak a srapszelek és granátok. Feljön a pap, hív bennünket, hogy menjünk a faluba bentebb, de szegény Ollymmal lehetetlen, nem marad más, mint a 600 éves vastag falakban, bolthajtásokban, bízni, és a biztos tudat, hogy Isten velünk van. Egy óra múlva egyszerre elhallgat az ágyúzás, a vörösek visszavonulnak Simonyiba. Ismét

csendes minden, csak a madarak énekelnek és a tücsök ciripel a kertben. Szedegetjük a kilótt töltényeket. D. u. fél óttól fél hatig ágyukkal lövöldöznek házunkra, kis szünet alatt gyorsan körül nézem az épületet, az udvarban lefűrödött srappelvek, az épület tetejének fele rostává löve. A nagy szoba tetején igen nagy szakítás, s a fedél többi részén is számtalan roncsolás. A padláson rögn megtalálom az egyik üres hüvelyt, állítólag 18-as. Tovább nézeledni nem lehet, ismét kezdődik az ágyuzás. A szobákban, melyek felett a lövedékek becsaptak, semmi nyoma a bolthajtás rombolásának. Három szobának ablakai be vannak löve puska, vagy gépfegyverrel, megtaláljuk a töltényeket. Direkt házunkat lövik még éjszaka 11 óraker is, meg-meg remegnek az ablakok és a vén falak. – Szegény Ollym borzasztó izgatott, este nyolctól 11-ig ordít és dobálja magát a földre, meg akar halni, kér revolvért, nagy nehezen visszatesszük ágyába, ismét csak leveti magát, azzal az ígérettel, hogy majd kap revolvért, végre sikerül két ízben csillapítót beadni. Fél tizenkettő tájt megnyugszik. Alig alszik el a gyertya, ismét reng a ház a súlyos lövések alatt, úgy látszik, megharagudtak a világosságért, pedig az ablakok be vannak rakva nagy deszkákkal, miután spalét nincs.

Május 28. Korán reggeltől ismét ágyú minden oldalról, de úgy látszik, házunk már nem annyira egyetlen célpont. Kilépni nem lehet, rögtön lőnek. Ollym folyvást a kertbe akar menni, alig tudjuk visszatartani. Délután nagy vihar, mely félbeszakítja a gépfegyver és ágyúk zaját, megcsendül telefonunk, bele csapott a villám. Vihar után mély csendesség. – Fél kilenckor lefekszünk, hogy ne kelljen gyertyát gyújtani. 11 óraker, kertünkben, vagy a réten puska lövések, percről-percre nagyobb mennyiségben, egyszer 50 lövés is hallik, fülsiketítő zajjal, mintha közvetlen közlelről lőne egymásra két csoport, házunktól pár lépésre, fél órán keresztül kopognak hálósobánk falán a golyók. A mint ez megszűnik, távolabbról nagyon mély hangú ágyú szó, golyók vonítása az ablakok felett. Kissé elcsendesül. Fél egykor gépfegyverek sűrű csattogása riaszt fel álmunkból... Végre elcsendesednek.

Május 29. A szobafogság tovább tart, kimenni nem lehet, azonnal lőnek. Szegény Ollym mindenáron menni akar a kertbe, mérhetetlen düh fogja el, hogy nem engedjük. Meztelenre vetkőzve, dühöngve lefekszik, ordít, meg akar halni, felugrik, az ápolónót meg akarja fojtani, le kell kötni az ágyhoz, a csillapítónak nincs hatása. Végre elalszik. – E közben, hogy az összhang teljes legyen, a konyhában a szakácsnő vaslapáttal véresre veri, majd agyonüti a szobaleányt. – Hálósobánk ablakait berakatom centiméteres vastag, majdnem mázsás nehéz vas lemezekkel, eléje matracot, deszkákat. Olyan a bolthajtásos alacsony helyiség, mint egy kazamata. Ha gránát nem csap reánk, talán túléljük az állapotot. Ágyú szó és puska lövések hangzanak, közben kelepel a golyó, fütyül a rigó, ragyog a nap, és nekünk itt kell lenni a börtönben. D.u. 3 óra. Szegény Ollym még mindig alszik. – Az éj folyamán a Gizella szobájába is belőttek, reggel ott találjuk a golyót. Az épület túlsó oldalán már alig van ép ablak.

Május 30. Éjszaka 2 óraker nehéz ágyúk sűrű szava ébreszt, csak úgy reng a ház. Úgy hallom, két löveg az épület ezen szárnyába csapott. Reggel 10 óráig tart a rémes ágyuzás minden oldalról. Fél óra szünet, ezt felhasználva megyek a padlásra, megnézni, van-e rombolás, alig érek fel, ismét nehéz ágyú, s tőlem pár lépésre erősen hull a vakolat. – Kisebb nagyobb szünettel folyvást tart az ágyuzás. – Az ablakból sóváran nézzük, hogy az öt nap alatt, mióta ki nem léphettünk, gyönyörűen kivirítottak az iriszek, petúnia arboréták, s éppen most nem élvezhetjük a kertet, mikor a legszebb. Csak elvonulna már felettünk a vihar! Szegény Ollym, ma déli egy óráig aludt, nyugodt.

Május 31. Bevonulnak a vörösek, mennek tovább előre; a csehek elhagyták Feledet, a mint mondják Szombatot. Néha a közelben még egy-egy ágyúlövés, de annak dacára már szabadabban járunk, már a kertet is körül lehet nézni. Szegény Ollymnak ismét rossz napja van, folyvást harangozást hall, a földön fekszik meztelenül és folyvást meg akar halni. Csak tudnám enyhíteni szenvedését! Házunk oldalán temérdek lövés nyoma, a golyók szerte hevernek. Az ápolónő szobájának ablaka alatt lévő hársfa ága ketté löve, mely által a golyó, kissé eltért útjából, csak ennek köszönhetjük, hogy nem az ablakba jött.

Június 1. A kocsis haza jött, a lovakat ott hagyta.

Június 11. A száz holdon felüli birtokosokat berendelik Feledre. Kijelenti előttük egy biztos, hogy a kinek száz holdon felül van birtoka, attól elveszik egész vagyonát. Folyó év december 31-ikén át kell adni házát, kertjét, három szoba bútort és annyi ruhaneműt vihet magával, a mennyit a tanács jónak fog látni.

Június 26. Megjelenik **Czibur** és **Zádor**, leltárt vesznek fel a szocializált birtokról.

Július 1. A vörösek rohamos kivonulása. Szakadatlan zakatolnak a vonatok, viszik a temérdek katonát és munióit, valamint párnák, bútorok, élő állatokkal vannak megrakva a nyitott teher kocsik. Putnokynak egész otthonát kikopasztják, állítólag 38 szekér vitte egész éjszaka a bútorokat, a szárnyast, sertéseket, tehenet, juhokat elhajtották. E hírre a mosókonyhába zártam teheneinket. Veszélyben forgott a fehérnemű és a **Szilassy** által feljelentett írógép és telefon.

Július 3. Ma láttuk viszont az első cseh katonát.

Július 5. Ma hirdették ki a statáriumot, s hogy a Tanács kormány intézkedései nem érvényesek. Az órát ismét hátrább toljuk egy órával. Tegnap még hallható volt néhány ágyú lövés, ma már teljes csendesség van.*

*Az szöveg nyelvi-stiláris sajátosságait megőriztük (a szerk. megj.)

Danis Tamás

Rejtély – kedves emlék

A Rima déli irányú kanyarulata fölött, hordalékos par-ton épült község története igen gazdag. Serke évszázado-
kon át központja volt ennek a tájnak. A fölötte kimagasló,
kúp alakú hegyen, folyóvizek találkozásánál állt őrt Kapla,
a ma már csak *Serki várnak* nevezett erőd.

Az emberi emlékezet számos titokzatos mendemondát őriz, színezett és hagyott hátra az utókornak erről a vidékről.

Szülőházam ablakából gyakran csodáltam az erdő bo-
rította Várhegyet. Édesapám **Mikszáth Kálmán**: *A ma-
gyar lovagvárok története* c. kötetéből gyakran felolvasott.
Szerettem volna megismerni Kapla történetét. A vár körüli
tanyákon (Barta-, Czifra-pusztá) lakó pajtásaim sejtelmes
történeteket meséltek, ilyen az, hogy a várdombon túl, a
bóvízű forrásba dobott kacsa órák múltán a Gömör-kert
tavában bukkant fel, ahol halászhatott; a hegyoldal lábán
homokkőbe vájt bolthajtás a vár és a kastély földalatti
összeköttetését sejtette. A nyugati kaptatón található kis
mélyedésben állítólag **Mátyás király** tojást főzött. Képz-
letemben hősök, lovagok és tündérek jelentek meg.

Felcseperedve aztán megmásztuk a várdombot. A
bástyák, várfalak után tudakozódva édesapám elmondta,
hogy ezekből a kövekből a kései századokban serkei és
feledi templomokat, udvarházakat építettek.

A továbbiakban képzeletemet a Gömör-park és kas-
tély foglalkoztatta. Vasárnap délután kortársaimmal a
nagy vashíd alatt átbújva, a bokrokkal és földsáncsal
védett kertbe belopóztunk. Megsodáultuk a gyönyörű virá-
gokat, az ismeretlen cserjéket és délszaki fákat. Egyik
alkalommal tekintélyt parancsoló úr a leányok által cso-
korba kötött virágokat a földre tétette és ellentmondást
nem tűrő hangon kitessékelt bennünket.

Az évek múltak és a kastély Nagyasszonya felőli rejt-
mes híreket nehezen értettük.

- Állítólag otthonában kígyót melenget.
- Valamilyen sajátos indiai hitet követ.
- Aranyból készült bálványt imád.

Amikor szomszédunkba látogatott, az ernyőszerűen
lehajtható tetejű, magyar rendszámú, Fiat gyártmányú
gépkocsiján érkezett meg. Megjelenése csodálatosan elő-
kelő volt.

Gömör Olivérné évtizedes özvegysege és serkei tar-
tózkodása idején tevékenyen bekapcsolódott Rimaszom-
bat és környékének kulturális életébe. Ezt bizonyítják a
mellékelt korabeli újságcikkek.

A II. világháború befejezése utáni hónapok adtak vá-
laszt a hiedelmekre, amikor a személyét körülvevő miszté-
riumok feloldódtak. Bekövetkezett a pengő-csehszlovák
korona pénzváltása. Gömör Olivérnének kötött betétre
kellott elhelyeznie pénzeszközeit. Gondjával a régi idők-
ből ismert Édesapámhoz fordult, aki a Nagyasszonyhoz kül-
dött, tudjam meg, miben segíthet.

Húszéves legényke voltam, néhány hónapja fogságból

tértem haza. A hajdani kulcsárnő, akivel most minden
gondját megosztotta, nyitott ajtót és látogatásomat beje-
lentette a „Méltó“-nak. Elfogódba léptem az általa kivá-
lasztott és használatára meghagyott egyetlen helyiségbe,
a könyvtárba. Bizonyára úgy vélte, hogy ez a helyiség lehet
a jövőben igazi otthona. Meghatott a több ezer könyv és a
rend. Bemutatkozás után átadtam szüleim üdvözlétét.
Kedvesen érdeklődött Édesapám iránt, majd én nehezen
oldódó nyelvel tájékoztattam körülményeinkről, az aktu-
alitásokról. Egyénisége, csodálatos hangja, választékos,
de közvetlen szavai feloldották megilletődésemet. Majd
adott helyzetére utalt, kérte betétje beváltását és feloldá-
sát. Édesapám közbenjárására 100-100 koronás, folyama-
tos felszabadítást sikerült kieszközölni. Ebből az összeg-
ből és az időnként potom áron eladogatott személyes
értékeiből, dísztárgyaiból további 10 esztendőn át bizto-
sította megpróbáltatásokkal terhelt életét.

Ez a számomra felejthetetlen és emlékezetes találko-
zás sürgette bennem korábbi megemlékezésemet a „Ma-
gyar színészet fénylő csillagáról“. Egyben feloldotta a
gyermekkorból származó, a vár, a kastély és a „Nagyasz-
zony“ körül kialakult rejtélyekkel teli világot.

Schwalm Nándor: A serkei templom (1912) – A Gömör-Kishonti
Múzeum gyűjteményeiből (HU 602) • Mgr. Ján Alácé felvétele